

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kamu Yararı Perspektifinden İstanbul'da Kentsel Müdahaleler

Public Interest Perspective to Urban Interventions in İstanbul

Seçil Özalp,¹ Gülden Erkut²

¹Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Turkey

²Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Turkey

ÖZ

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1980 yılı yönetim anlayışlarında yaşanan dönüşüm anlamında kırılma noktası olarak tanımlanmaktadır. Bu dönüşüm devletlerin yapısından toplumsal yapılara, planlamadan kent mekanlarına bir çok alanda yapısal değişikliği beraberinde getirmiştir. Neoliberal dönem olarak tanımlanan bu süreçte kent mekanları metalaştırılarak hem piyasa temelli ekonomik büyüme hem de elit tüketim pratiklerinin sahnesi haline getirilmektedir. Kentlerde, kamu-özel sektör ortaklıklarıyla şekillendirilen, sermayenin çıkarları doğrultusunda geliştirilen müdahaleler gün geçtikçe artmaktadır. Bu dönemde, planlamanın özünü oluşturan kamu yararı planlama meslek uygulamalarında temel değer olmaktan çıkmaya başlamıştır. Proje temelli yaklaşımlarla, planlama alanı işlevsizleştirilmekte ve itibarsızlaştırılmaktadır. Türkiye'de ekonomik politikalar doğrultusunda planlama politikaları ve ilgili mevzuatta yapılan düzenlemelere bağlı olarak kent mekanını şekillendiren müdahalelerin en yoğun olarak yaşandığı kent İstanbul'dur. Bu makalede, 1980 yılından itibaren, Türkiye'de planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler ve değişiklikler kamu yararı bağlamında değerlendirilmekte, bunun yanında İstanbul'da gerçekleştirilen kentsel müdahaleler planlama politikaları ve yasal düzenlemeler ile ilişkileri, mekansal dağılımları ve kamu yararına aykırılık teşkil ettiği düşünülen konular çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmada 1980'den bugüne 36 yıllık süre, 1980–2000 ve 2000 sonrası olmak üzere iki ayrı dönem kapsamında incelenmekte, dönemler arası ortaklaşan/ayrışan konular değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: İstanbul; kamu yararı; kentsel müdahaleler; neoliberal politikalar; planlama yasaları.

ABSTRACT

The year 1980 is a breaking point in regard to transformation of governmental paradigms in Turkey, like in the rest of the world. This shift has brought along structural transformations over many fields including state and social structures as well as planning approach and urban spaces. During this period identified as neoliberalism, commodified urban space is turning into a scene for practices of market-oriented economic development and elite consumption. In cities, interventions which are shaped by public-private partnerships and are developed in line with the interests of capital, are increasing day by day. In this period, public interest that constitutes the main principal of planning has begun to cease to be the essential value of the planning implementations. Through the project based approaches, field of planning is now being turned into a non-functional act and is being discredited. In Turkey, İstanbul is the most affected city from interventions forming the urban space depending on relevant legislation and planning policies' regulations made in accordance with economic policies. In this article, planning legislation and amendments from 1980s are evaluated in the context of public interest besides that urban interventions in İstanbul are discussed depending on relationships with planning policies and legislations, spatial distributions and the topics which they constitute a contradiction about public interest. In this study 36 years from 1980 to present day are investigated within two period which are 1980 to 2000 and after 2000 and the similarities/differentials between periods are evaluated.

Keywords: İstanbul; public interest; urban interventions; neoliberal policies, planning legislation.

Geliş tarihi: 12.04.2016 Kabul tarihi: 20.11.2016

İletişim: Seçil Özalp.

e-posta: secilozalp@gmail.com

Giriş

Türkiye’de 1980’lerden itibaren yaşanan yönetim ve anlayış değişikliğine bağlı olarak yürürlüğe konan planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeleri ve söz konusu yasalar çerçevesinde İstanbul’da gerçekleştirilen kentsel müdahaleleri kamu yararı bağlamında okumak bu makalenin ana konusunu oluşturmaktadır. 1980’lerden sonra kent mekanlarının metalaşması ve sermaye birikim sürecinin bir parçası haline gelmesiyle birlikte kamu yararını gözardı eden kentsel müdahalelerin sayı ve niteliklerinde artış meydana gelmiştir. Özellikle İstanbul’da bu durumun görünürlüğü gün geçtikçe daha da artmakta ve kamu yararı planlama meslek uygulamalarında temel değer olmaktan çıkmaktadır.

Bu makale eleştirel bir araştırma çalışmasıdır ve neoliberal süreçte Türkiye’de planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler ve değişiklikler ile İstanbul’daki kentsel uygulamaların kamu yararı bağlamında, ekonomi-politik perspektifle analiz edilmesini amaçlamaktadır. Bu konu bugüne kadar, kentleşme politikaları, neoliberal kentleşme, kamu yararı vb. konularda araştırma yapan ya da bu konulara ilgi duyan kurumlar, kuruluşlar (genellikle kentsel muhalefet alanında faaliyet gösteren) ve kişiler (akademisyenler, aktivistler vb.) tarafından sıklıkla ele alınmış, 1980’lerden günümüze kentleşme gündeminde yer almıştır (Ekinci, 1994; 1995, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 1996a; 1996b, Keleş, 2000, Bilsel, 2006, Aksoy, 2014, Yalçınan ve diğ., 2014). Bu makalede ise söz konusu süreçte planlama alanına ilişkin kanun düzenlemeleri/değişiklikleri kamu yararı perspektifiyle ele alınmakta, basında geniş yer tutan ve kamuoyu tepkisine sahip olan, bununla birlikte çeşitli kurum ve kişilerce kamu yararına aykırılık teşkil ettikleri gerekçesiyle dava konusu edilen ve/veya kamu yararı açısından tartışmalara sebep olan İstanbul’daki kentsel uygulamalar, planlama mevzuatı ile ilişkileri, mekansal dağılımları ve kamu yararının ihlal edildiği düşünülen konular çerçevesinde dönemlere göre ortaklaşan/ayrılan özellikleri açısından değerlendirilmektedir. Çalışmada 1980’li yıllardan günümüze kadar devam eden tarihsel süreç izlenmektedir. 1980’lerin başlarından 1990’ların sonlarına kadar olan süreç ile 2000 yılı sonrasını birbirinden ayrı değerlendirme gereği/gerçeği çalışmanın ilk bulguları ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, çalışmada yer verilen planlama yasaları ve kentsel uygulamalarla ilgili değerlendirmeler bu iki dönem kapsamında ele alınmaktadır. Araştırma sürecinde, planlama mevzuatı ve planlama politikalarına ilişkin kanun metinleri ve hükümet programlarından yararlanılmıştır. Ele alınan kentsel müdahalelere ilişkin veriler dava metinleri, meslek odaları yayınları ve arşiv dokümanları ile gazete haberlerinden derlenmiştir.

Kapitalizmin Neoliberal Süreci ve Türkiye

Zamanın değiştirici ve dönüştürücü gücü yadsınamaz bir gerçektir. Bu güç çerçevesinde kavramlar, yapılar (kurumlar vb.),

politikalar, roller, insanlar ve mekanlar sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde. Bu değişim ve dönüşümler büyük-küçük, kalıcı-geçici, yapıcı-yıkıcı olabilir. Bu doğrultuda, içinde yaşadığımız kapitalist sistemde, 20. yüzyılda derin sosyal çalkantılara yol açan kapitalizmin büyük krizleri, etkileri ve dönüştürme güçleri bağlamında birer kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Krizler sistemi eleştirenler ve savunuların bakış açılarına göre şiddetleri ve sonuçları açısından farklılıklar göstermektedir (Marcuse, 2012).

Eleştirel yazının önde gelen temsilcilerinden Harvey (2015) krizleri “*kapitalizmin yeniden üretiminin zorunlu koşulu*” (s.9) olarak tanımlamaktadır. Harvey’e göre, kriz dönemlerinde kapitalist sistemin istikrarsızlıkları yaşanır, yeniden biçimlendirilir ve yeniden planlanır, bu sayede sonuç olarak kapitalizmin yeni bir biçimi ortaya çıkar. Krizler ve devamında yaşanan süreç kapitalizmin kendini yeniden inşa etme sürecidir. Küresel piyasalardaki durgunluğun ve kapitalist düzende yaşanan krizin damgasını vurduğu yıllar olan 1970’lerin sonları ve 1980’lerin başlarında ekonomik, yönetsel (idari) ve toplumsal tüm alanlarda bir düzenleme, yeniden yapılandırma, dönüştürme, başka bir deyişle kapitalist düzenin devamlılığını sağlamak üzere gereken değişiklikleri gerçekleştirme süreci yaşanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm süreci neoliberalizm ya da neoliberal dönem olarak adlandırılmakta ve hem gelişmiş hem de az gelişmiş kapitalist ülkelerin karşı karşıya kaldığı kriz ortamına ve küresel piyasa durgunluğuna karşı stratejik politik bir cevap olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, neoliberalizmin yalnızca politik değil aynı zamanda ideolojik ve hegemonik bir proje olduğuna ve devletle sermaye arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılması olarak görülebileceğine ilişkin görüşler çok sayıda araştırmacı tarafından ifade edilmektedir (Brenner & Theodore, 2002; Purcell, 2009; He & Wu, 2009).

1980’li yıllar boyunca devam eden neoliberal politikalara ilişkin yeniden yapılandırma programları, Birleşik Krallık’ta Thatcherizm ve ABD’de Reaganizm olarak dönemin devlet başkanlarının isimleri ile anılmış, aynı dönemlerde Kanada, Yeni Zelanda, Hollanda, Almanya, İtalya, Fransa gibi geleneksel olarak sosyal demokrat ya da hristiyan sosyal demokrat olan ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu programlar 1973’te yaşanan Petrol Krizi sonrasında dünyanın GSMH’si en yüksek ülkelerinin bir araya gelmesi ile oluşturulan güç birliğine üye G7 ülkelerinin¹ girişimleri ile bütün dünyada piyasaların kontrol edilebilmesi amacıyla diğer ülkeler mecbur bırakılarak küresel olarak genişletilmiştir (Brenner & Theodore, 2002). Neoliberalizm ideolojisinin etkileri gelişmiş kapitalist ülkelerden dünyanın geri kalanına yayıldığından beri de farklı ülkeler kendi politikalarına bağlı olarak politik ekonomik dönüşümlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır (He & Wu, 2009). Bu yayılmanın sağlanması adına, Dünya Ticaret Örgütü (WTO),

¹ ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada ile birlikte 1998’de Rusya’nın da katılımıyla G8 olarak adlandırılmaya başlanmıştır. G7 ülkeleri 2013 yılı verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık olarak %1’ine sahipken, dünya ekonomisi içindeki payları (GSMH) %32,7’dir (TC Kalkınma Bakanlığı, 2015).

Dünya Bankası, Uluslar arası Para Fonu (IMF) gibi kurumlar uluslar arası neoliberalizm temsilcilerine dönüştürülmüş ve üçüncü dünya ülkelerinde çeşitli yapısal düzenlemeler ve tasarruf programları çerçevesinde piyasa güçlerini ve metalaştırılmayı kurumsallaştırmak için seferber edilmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren politika gündemlerinin dünya genelinde değişimiyle birlikte, neoliberalizm kapitalist küreselleşmenin en baskın ve yaygın politik ve ideolojik biçimi haline gelmiştir (Brenner & Theodore, 2002; Keskinok, 2006; Şengül, 2004).

Türkiye de 1980 yılından itibaren, askeri darbe ve sonrasında yönetime gelen hükümet ile birlikte neoliberal politikaların hakim olduğu ekonomi programlarının uygulanmaya başlandığı yeni bir döneme girmiştir (Öktem, 2011). Bu noktada, söz konusu dönemin Türkiye'deki başlangıcı olarak 24 Ocak kararlarından bahsetmek yerinde olacaktır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin öncesinde açıklanan ve Türkiye'nin ekonomik yapısı için milat sayılan 24 Ocak kararları, 1980 yılı başında azınlık hükümeti kuran Süleyman Demirel'in Turgut Özal'ı tam yetki ile ekonomi yönetiminin başına getirmesi sonrasında hazırlanan istikrar paketidir. 24 Ocak kararları, Türkiye'nin kapitalistleşme ve liberal ekonomiye geçişinde bir kırılma noktası olarak önemli yer tutmaktadır. 24 Ocak kararları temel olarak;

- Serbest piyasa ekonomisine geçiş ve uluslar arası sermaye ile entegrasyon sağlanması,
- Küresel sermaye ile bütünleşen ekonomi modeli ve yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması,
- İthal ikameci politikalar yerine döviz girişi sağlayacak ihracata dayalı ekonomi modeli,
- Kamunun ekonomi içindeki payının azaltılması, özel sektöre verilen önemin artırılmasına ilişkin yapısal ve kurumsal düzenlemeler

gibi politikalar içeren ve o dönemde dünyada yaygın olarak kullanılan IMF politikalarından oluşan bir istikrar programıdır (Öztürk, 2013).

24 Ocak kararları ardından gerçekleştirilen 12 Eylül darbesi sonrası kurulan darbe hükümetinde Turgut Özal ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcısı olarak görev yapmış ve üç yıllık darbe hükümetinin devamında 6 Kasım 1983 genel seçimlerinde Anavatan Partisi (ANAP) tek başına iktidar çoğunluğunu elde etmiştir. Bu doğrultuda, darbe yönetimi sırasında ve devamında kurulan ANAP hükümeti ve başbakan Turgut Özal'ın açıkladığı hükümet programı ile 24 Ocak kararları olarak anılan program kesintiye uğramadan uygulanmaya devam etmiştir.

Kentleşme Politikaları/Planlamada Paradigma Değişimleri ve Kamu Yararı

Günümüz dünyasında kapitalist kentler yalnızca metalaştırmanın gerçekleştiği alanlar olmanın ötesinde, bizzat kendileri yoğun olarak meta haline dönüş(türül)mektedir. Sermaye

bakışıyla kent mekanları üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin düzenlendiği alanlar olmanın yanı sıra sermaye birikim süreçleri açısından ve değişim değerleri bağlamında önemli bir konumda görülmektedir. Kentler; binalar ve yapılar çevreden arazi kullanım biçimlerine, üretim ve lojistik ağlarına ve metropoliten ölçekli altyapı düzenlemelerine kadar sahip oldukları temel sosyo-mekansal formlar bağlamında sermayenin kar üretim kapasitelerini arttırmak amacıyla şekillendirilmekte ve sürekli olarak yeniden düzenlenmektedir (Brenner & diğ., 2012; Şengül, 2009). Bu çerçevede kentler, piyasa rekabetinin ve ekonomik büyümenin temel alanlarına dönüşmekte ve kent mekanları arazi yaratma, kentsel geliştirme birlikleri (Türkiye'de gayrimenkul yatırım ortaklıkları), kamu-özel ortaklıkları, yerel güçlendirme modelleri ve mülkiyet temelli dönüşümler gibi çeşitli neoliberal deneylerin hedefi haline gelmektedir. Söz konusu neoliberal kentsel politika deneylerinin temel amacı, kent mekanını hem piyasa temelli ekonomik büyüme hem de elit tüketim pratiklerinin sahnesi olarak hareket geçirmektir (Brenner & Theodore, 2002; He & Wu, 2009).

1980'lerde ekonomik politikalar temelinde başlatılan neoliberal yeniden yapılanma programları ve ilerleyen dönemlerde söz konusu programların devamı niteliğinde ortaya konulan yönetim anlayışları/programları ile birlikte, kentleşme ve planlama politikalarında, kentsel politik yapıda, tüm bunlara bağlı olarak kent mekanında ve toplumsal yapılarda büyük yapısal dönüşümler yaşanmaktadır. 1980'lerde özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan deneyimlerle, planlara güncel veri ve bilgilerin eklenebilmesi için sürekli bir revizyona ihtiyaç olduğu ortaya konmuş, bunun sonucunda da uzun vadeli ve geleneksel planlama anlayışlarının yerini esnek, kısa ya da orta vadeli planlama anlayışları almıştır. Planlama uygulamalarında projelere ve parçacı yaklaşımlara odaklanılmış, planlama, eğilimleri değiştirmektense arazi kullanım kararları ile düzenlemeye dönüşmüştür. 1990'lardan itibaren de arazi temelli kentsel gelişme için etkisiz ve işlevsiz görülen geleneksel planlamanın yerini stratejik planlama yaklaşımları almıştır (Şengül, 2002; Taşan-Kok, 2011).

Dünya genelinde planlama paradigmasında büyük değişimlerin yaşandığı neoliberal döneme ilişkin Türkiye'de yaşanan dönüşüm kentleşme politikaları/şehircilik uygulamaları bağlamında değerlendirildiğinde "sermaye yöneldiğinde her yerde her tür taşınmazın imara açılabilmesi anlayışı", "büyük kentlerde kamusal olarak yaratılmış değerler, üretimleri sona erdirilen KİT'lere ait arsa ve arazilerin dünya sermayesine rant olanakları sunması", "yerel yönetimlerin işletme düzeyine indirilmesi ve özelleştirme yetkileriyle donatılması", "yabancılar mülk satışıyla özellikle kıyı bölgelerinde yaşanan hızlı el değiştirme", "parasız kamu hizmeti ve kamu yararı yerine piyasaların karlılık düzeyine uygun mal ve hizmet sunumu" gibi özellikler dikkat çekmektedir (Keskinok, 2006). 1980'lerden başlayarak günümüze kadar devam eden bu dönem planlamanın toplumsal zemininin daraltıldığı (Bala-

mir, 2007), meslek alanında bir aşınma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte kamu yararı kavramının planlama alanında çalışanların temel değeri olmaktan çıkmaya başladığı ifade edilmektedir (Şengül, 2007). Keleş (2000) neoliberal süreçle birlikte tüm üçüncü dünya ülkelerinin yanı sıra Türkiye’de de yaşanan hızlı kentleşmeyi kamu/toplum yararı çerçevesinde değerlendirerek, söz konusu durumun özellikle büyük kentlerde, bireysel çıkarlarla toplum yararı arasındaki bağdaşmazlığı gün geçtikçe daha görünür kıldığına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte; kentleşme hızının aynı şekilde devam etmesi halinde, “*topraktaki iyelik hakkının özüne ve sağladığı kullanım yetkilerine kıskançlıkla sahip çıkmak isteyen bireylerle, toplumun uzun dönemdeki yararları arasındaki karşıtlığın daha da büyük boyutlar kazanmasının kaçınılmaz olacağı*” (s. 12) ifade etmektedir. Bu süreçte planlama kurumu ve planlama anlayışlarındaki dönüşüm ve planlama hukukunda yapılan değişikliklere bağlı olarak planlamanın itibarsızlaştırıldığı, şehirciliğin temel ilkesi olan kamu yararının göz ardı edildiği uygulamalarla kent mekanına güçlü olanların lehine müdahalelerde bulunduğu ifade edilebilir.

Arazi ve emlak pazarına müdahale aracı olan planlamanın meşruiyeti, 2. Dünya Savaşı döneminden bu yana, kamu yararı sağlanması adına bireysel mülkiyet haklarına bazı sınırlamalar getirilebileceği görüşü üzerine kurulmuştur (Campbell & Marshall, 2002). Felsefeciler ve siyaset bilimi teorisyenleri tarafından varlığı tartışılmalı da planlar ve planlama mesleği için kamu yararı her zaman bir meşrulaştırma ilkesi ve pratikte bir ölçü olarak yararlı görülmektedir (Alexander, 2002). Şehir planlama, niteliği gereği kamu ve toplum yararını esas alan bir kamu hizmetidir. Diğer bir deyişle şehir plancısı ister özel sektör isterse kamu sektöründe çalışsın kamu hizmeti yapan bir uzmandır (ŞPO, 1995a). Kent planlarının kamu yararı temel alınarak hazırlanan belgeler (Ersoy, 1995) olması ve planlamanın başlıca amaçlarından birinin de, piyasa eğilimleri içinde ortaya çıkan gelişmeleri kamu yararı ilkesi çerçevesinde yönlendirmek (ŞPO, 1995b) olduğu düşünüldüğünde; kamu yararının planlama alanında eşitlik ve adalet ilkelerinin etik kurallar çerçevesinde uygulanmasına yönelik olarak başvurulabilecek önemli bir üst anlam taşıdığı görülmektedir.

Campbell & Marshall (2002), planlamada kamu yararı kavramsallaştırmalarının yakın geçmişte eleştirel tartışmalarla zayıflatıldığını ileri sürmektedir. Yazarlara göre, planlama akademik çevresindeki baskın güncel görüş, kamu yararının kullanışlı olmak için çok belirsiz olması ya da elitist ve potansiyel olarak antidemokratik olması sebebiyle dışlanmasıdır. Bunun yanında kamu yararı düşüncesi bütünüyle terk edilmemiştir ve farklı zamanlardaki farklı kavramsallaştırmalarla varlığını sürdürmektedir. Günümüzde kamu yararı düşüncesi saldırı altında olsa da bu fikri savunmaya çalışan bazı planlama teorisyenleri, kamu yararına başvuran planlama uygulayıcıları bulunmaktadır (Moroni, 2004). Keleş (2000)’e göre planlamada kamu yararı

ilkesinin kent ve çevre değerlerinin korunması anlamında nasıl yorumlanacağını ve içeriğini belirlemek, kamu yararının siyasal, etik ve ideolojik boyutlarının olması dolayısıyla oldukça zorlu bir durumdur. Ancak bu durumun zorluğu kamu ya da toplum yararı kavramının yok sayılması anlamına gelmemektedir.

İdari-kamu hukukçuları ve siyasal bilimciler birbirinden farklı kamu yararı anlayışlarına sahiptir. Bunun yanında kamu yararının temelde iki anlamı olduğunu kabul etmektedirler. Bunlardan ilki, kamu yararının hukuki, teknik ve dar anlamı, diğeri ise geniş, siyasal ve ideolojik anlamıdır. Dar anlamı ile kamu yararı, “*mülkiyet hakkının sınırlarının belirlenmesinde ve bu hakkın özüne yapılacak müdahalelerde bir ölçü olarak kullanılır*” (Keleş, 1975, s.14). Örneğin TC Anayasası’nda taşınmaz mal üzerindeki mülkiyet hakkının sınırlandırılması (kamulaştırma) yalnızca kamu yararının gerektirdiği hallerde yapılabilir ve kamulaştırma işlemini gerçekleştiren yönetimler tarafından kamu yararı kararı alınırken söz konusu karardan halkın yararlandırılması amacı gözetilmelidir. Geniş anlamıyla kamu yararı, hukuki ve teknik bir kavram olmanın ötesinde anayasaların dayandığı siyasal ve toplumsal ilkelere ilgilidir. Devletin anayasalar tarafından belirlenen görevleri ile ilgili, değer yargıları içeren, etik bir kavramdır. Bu doğrultuda, kamu yararı kavramının içeriği ülkeden ülkeye ya da rejimden rejime farklılaşmaktadır (Keleş, 1975; 2000). Farklı ülkelerdeki somut olaylarda ortaya çıkan kamu yararı tartışmalarına bakıldığında bu durum daha net olarak anlaşılabilir. Örneğin, Almanya’da sosyal devlet ilkesi gereği kamu hizmeti olarak sunulan mahallelerdeki yüzme havuzlarının tasarruf politikaları sonucunda kapatılmaya başlanması kamu yararı açısından tartışmalara sebep olurken (Belina, 2014); İngiltere’de arazi geliştiricilerin projeler kapsamında ulaşılabilir konut inşa etme sorumluluklarının neoliberal politikalar ve siyasi anlaşmalarla belirli bir oranda azaltılması ya da tamamen kaldırılması, kamu yararı tartışmalarına yol açmaktadır (Wainwright, 2014).

Doğanay (1974) geniş anlamdaki kamu yararını toplum yararı olarak adlandırmaktadır. Doğanay’a göre, kamu yararı kurulu düzenin korunmasındaki çıkardır ve kurulu düzenin özel mülkiyete dayandığı durumda kamu yararı özel mülkiyetin korunmasındaki çıkar anlamına gelir. Toplum yararı ise kurulu düzenin niteliğidir ve ülkede yaşayan tüm insanların çıkarıdır. Keleş (1975) kamu yararının geniş anlamını toplum yararı olarak tanımlamayı uygun bulmakla beraber, kavramları birbirinden kesin olarak ayırmanın ve kamu yararına olumsuz bir anlam vermenin her zaman gereği yansıtmayacağını belirtmektedir. Kamu yararı, hukuki bir terim olarak TDK Güncel Türkçe Sözlük’te “devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi ülkemizde ‘kamu’ sözcüğü genellikle ‘devlet’ ile özdeşleştirilmektedir. Aynı zamanda bir ikinci anlam olarak, ‘kamu’ sözcüğünün ‘halk’ sözcüğü ile karşılanması, ‘devlet’ ile ‘halk’

sözcüklerini birbirine yaklaştırmakta, devletin bütünüyle halkı temsil ettiği ve halk ile devletin birbirini tamamlayan ve ortak çıkarlar doğrultusunda hareket eden yapılar olduğu algısını ortaya çıkarmaktadır. Ancak kapitalist yönetim sisteminin neoliberal politikalarla şekillendiği günümüzde devlet ile halkın ortak çıkarlara sahip ve birbirini bütünleyen yapılar olduğunu söylemek gerçekçi olmaktan uzak olacaktır. Kamu yararı ile kastedilen kamu kuruluşlarının değil, halkın, genelin yararı olmalıdır (Karaca & Kiper, 2011).

Kamu yararının geniş anlamının tanımlanmasında farklı bakış açılarına göre şekillenen kavramsal yaklaşımlardan söz edilebilir. Keleş (1975, 2000), Campbell & Marshall (2002) ve Alexander (2002)'in çalışmalarında söz konusu yaklaşımlar açık ve anlaşılır biçimde sınıflanmaktadır. Keleş (2000) söz konusu yaklaşımları dört başlık (bireycil, ortak-genel yarar, tekçi, özelleştirmeci) altında değerlendirirken, Campbell & Marshall (2002) ve Alexander (2002) yaklaşımları temel olarak eylemlerin içeriği ve sonuçlarıyla ilgilenen sonuç odaklı olanlar ile karar verme ve planlama süreçlerinin niteliğine odaklanan süreç odaklı yaklaşımlar biçiminde ikiye ayırmaktadır. Sonuç odaklılar birleştirici/toplamcı (yararcılık, değişikliğe uğramış yararcılık) ve tekçi/bölünmez/üniter yaklaşımlar, süreç odaklılar ise hak temelli ve diyaloga dayalı yaklaşımlardır. Campbell & Marshall ve Alexander'ın sonuç odaklı sınıflamaları, Keleş'in ilk üç sınıflaması ile örtüşmektedir. Bunlardan ilki olan bireycil yaklaşıma göre kamu yararı, bireylerin yararlarının toplamından ibarettir ve bireylerin çıkarlarının ortak paydasıdır. Bu yaklaşım yararcı ya da toplamcı olarak da adlandırılmaktadır. Teorik olarak yararcılığın merkezinde birey yer almaktadır. Pratikte ise yararcılık yaklaşımı, en azından kamu tercihleriyle ilgili sorunların belirlenmesinde bir araç olarak kamusal ve özel çıkarlar arasındaki çatışmayı tanımlar ve devlet, bireylerin peşinden koştuğu özel çıkarların genel refah tarafından temsil edilen ortak iyi ile uyumlu olduğunu garanti altına alma konusunda bir role sahiptir. Kamu yararıyla özel menfaatin en fazla ilişkili olduğu durumu neyin oluşturduğunu belirlemek entelektüel 'uzman'a düşmektedir. Yararcılık öznel bir yarar bakışına dayanmaktadır. Pratikte bir kişinin yararını diğerinin üzerinde tutma tercihi, ortak iyiyi belirleme rolü tahsis edilen biri tarafından yapılan etik bir değerlendirmedir. İkinci görüş nesnel bir bakış açısına sahip olan ortak-genel yarar (değişikliğe uğramış yararcılık) yaklaşımıdır. Bu görüşe göre kamu yararı, bir topluluğun bütün üyelerinin ortak olarak sahip oldukları yararların toplamından ibarettir. Kamu yararı, bir biriyle çatışan bireysel yararlarla ya da bunlar arasındaki tercihlere değil, çatışma durumunda olmayan ya da oybirliğiyle paylaşılan yararlarla dayanmaktadır. Bu bakış açısını savunanlar arasında devletin tüm işleri kamu yararına yaptığı, devlet sisteminin bütünüyle kamu yararına işlediği görüşünde olanlar yararcı bakış açısına sahip olanlarla görüş birliği içindedir. Bu yaklaşımda, refah devleti tarafından toplumun genel refahını sağlamak üzere sunulan hizmetlerin kendisi (adalet, savunma, sağlık, eğitim

vb.) kamu yararınadır. Keleş'in tekçi yaklaşımlar olarak sınıfladığı bir diğer kamu yararı anlayışı 'unitary public interest', 'bölünmez/üniter' şeklinde de ifade edilebilir. Bu bakış açısına göre kamu yararı normatif ve değer yargılarına dayanan bir siyasal tercih konusudur. Bu yaklaşımda kamu yararının belirlenmesinde bireysel çıkarlar önemli görülse de, dışarıdan bir bakış açısı ya da objektif bir değerlendirme ihtiyacına vurgu yapılmaktadır. Bu ihtiyaç üç etmene dayandırılmaktadır: 1. Statü, kaynaklar ya da diğer kişisel özellikler gibi çok çeşitli eşitsizlikler vardır ve birileri (iktidar/yönetim) tarafından bu farklılıkların dengelenmesi gerekmektedir. 2. Bireyler kendi çıkarları konusunda yanılabilirler. 3. Özel çıkarlar ve onların toplamının ötesinde ortak (kolektif) değerler ve ilkelerin varlığı kabul edilmelidir. Keleş (2000)'in tekçi (bölünmez/üniter) yaklaşımların farklı bir biçimi olarak değerlendirdiği bir diğer yaklaşım, yeni dünya düzeninin tüm dünyaya benimsetmeye çalıştığı özelleştirmeci, kamu karşıtı kamu yararı anlayışıdır. Buna göre kamu yararı, dünya genelinde kamunun (resmi sektörün) toplumsal ve ekonomik alanlardaki etkinliğinin azaltılması ve hatta tümüyle ortadan kaldırılmasıdır. Bu bakış açısı, kamu mülkiyetinin yerini tamamıyla özel mülkiyetin almasını, bütünüyle bir özelleştirmeyi beraberinde getirmektedir.

Sonuç odaklı yaklaşımların yanında hak temelli ve diyaloga bağlı kamu yararı anlayışları, ahlak bilimsel açıklamalardan yola çıkan ve güncel katılımcı planlama teorileri dikkate alınarak ortaya konan yaklaşımlardır (Campbell & Marshall, 2002; Alexander, 2002). Hak temelli kamu yararı yaklaşımı, planlama ya da politika oluşturma süreçlerinde herkesin hakkının adil ve eşit olarak dikkate alınmasına odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, değerler özeldir ve başkalarının da aynı şekilde davranmasına engel olmadıkları sürece bireyler iyi bir yaşama ilişkin görüşlerini gerçekleştirmekte özgürdür. Diyaloga bağlı kamu yararı yaklaşımının temelinde, uzlaşma ve anlaşmaya varmak üzere tartışmak yer almaktadır. Bu yaklaşımda üzerinde durulan nokta usule ilişkin ilkeler ve kurallardır ve çoğunlukla katılımcı demokrasi biçimleriyle ilişkilidir.

Yukarıda genel olarak ele alınan kamu yararı kavramsallaştırmaları değerlendirildiğinde planlamada "kamu yararı" kavramı, farklı bakış açıları ile farklı anlamlara bürünen, durulan noktaya göre anlamı değişen veya değiştirilen, üzerinde uzlaşmış bir tanımı ve anlamı olmayan, ancak netlik kazanması sosyal (toplumsal) adalet, eşitlik vb. gibi şehircilik ilkelerinin uygulanabilirliği ve demokratik süreçlerin geliştirilmesi anlamında zorunlu olan bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Friedman (2008) plancıların, kamu yararının savunucuları olduğunu ifade ederken, günümüzde bu durumu korumanın zor olup olmadığını sorgulamakta ve "plancılar, dünyada kendi mesleki uygulamalarına taban oluşturacak değer-temelli bir felsefe geliştirebilirler mi?" sorusunu sormaktadır. Bu soruya verdiği kişisel cevapta ise, plancılardan önce materyalist, bireyci ve doğal çevre üzerindeki insan etkilerine duyarsız bir dünyaya

mevdan okumanın asıl mesele olduğunu belirtmektedir. Kamuya ait değer ve hizmetlerin her geçen gün özelleştirme politikaları ile sermaye lehine el değiştirdiği, toplumun tümünün yararı yerine ayrıcalıklı kesimlerin çıkarları doğrultusunda planlama kararlarının verildiği, eşitlik yerine güçlü olanın yararını ve rantı gözetilen bir işleyişin devam ettiği, doğal/tarihi/kültürel değerlerin yatırım aracı olarak görüldüğü neoliberal süreçte kamu yararını savunmak her zaman olduğundan daha önemlidir. Ekonominin, kentlerin, planlamanın, yaşamın işleyişinin derinden değiştiği günümüz koşullarında temel evrensel insan hakları ve değerlere saygılı, “barışçıl bir toplum düzeninin korunması, insan onuruna yaraşır bir yaşamın sağlanması, eğitim ve kültürün geliştirilmesi, çevrenin korunması, ekonomik ve sosyal fırsat eşitliğinin güvence altında tutulması gibi toplumsal değerleri” (Azrak, 2002, s.1) içeren bir kamu yararı anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır.

Şehirciliğin temel ilkesi olan kamu yararına verilen değer artması ve içeriğinin kentsel müdahaleler çerçevesinde netleştirilmesinin planlama alanının geleceği açısından belirleyici nitelikte olduğu kabul edilmelidir. İstanbul’da geçtiğimiz 30–35 yıllık süre zarfında yürütülen kentsel müdahalelerin kamu yararı perspektifiyle incelenmesinin “kamu yararının ne olmadığını” anlaşılması açısından bir çerçeve sunabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, öncelikle neoliberal süreçte birlikte Türkiye’de planlama alanını ilgilendiren yasalarda yapılan düzenlemelerin kamu yararı bağlamında ele alınması ve İstanbul’da gerçekleştirilen kentsel müdahalelerle ilişkilendirilmesi yerinde olacaktır.

Devlet Eliyle “Yasal” Düzenlemeler ve İstanbul’da Kentsel Müdahaleler

Türkiye’de 1980’li yıllarda neoliberal politikalar doğrultusunda ekonomi programlarının uygulanmaya başlamasının ardından, planlama alanını ilgilendiren ve kamuoyunda çokça tartışılan bir dizi önemli yasal düzenleme gündeme gelmiştir. Planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler 1980’li yıllardan itibaren incelendiğinde planlama/kentleşme politikalarında yaşanan dö-

nüşüm açıkça ortaya çıkmaktadır. Yasal düzenlemelerin kent mekanına etkileri, başta İstanbul olmak üzere özellikle büyük kentlerde gerçekleştirilen kentsel müdahalelerde net olarak görülmektedir. İstanbul’da yaşanan dönüşümün 2000’li yıllardan sonra farklı bir boyuta evrildiği, kenti dönüştüren kentsel müdahalelerin ve bu kapsamda çıkarılan özel yasaların nitelik ve nicelik bakımından önceki dönemle kıyaslanmayacak kadar fazla olduğu yapılan çalışmalarda çokça dile getirilmektedir (Alkan, 2015; Yalçınan & Çavuşoğlu, 2013; Dinçer, 2010). Görgülü & Görgülü (2010) de Türkiye’nin siyasi ve ekonomik sistem yaklaşımları anlamında 2000 yılı ve sonrasında bir kırılma noktası olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve özellikle 2003 yılı sonrasında devam eden kamu alanındaki yeniden yapılanma süreçlerinin beraberinde getirdiği kanunlar, kanun tasarılarının kentler üzerindeki etkilerinin yaratacağı sorunların ülkenin yeni gündemini oluşturacağını ifade etmektedir.

Serbest piyasa koşullarının hakim olduğu neoliberal devlet yapısında, sorunsuz işleyen bir iş ortamı yaratmak ve istihdam ya da toplumsal refah açısından olumsuz sonuçlara yol açması riskine rağmen, sermaye birikimi için koşulları en uygun hale getirmek devletin temel görevidir (Harvey, 2006). Kentsel alanlarda sürekli bir büyüme hedefleyen neoliberal devletin bu hedefe ulaşmasında uluslararası yatırımcıların yanında proje geliştiricileri büyük önem taşımaktadır. Bu ortaklıkta, kentsel müdahalelerin gerçekleştirilme süreçlerinde proje geliştiricileri aleyhine ortaya çıkabilecek her türlü hukuki sorunun üstesinden gelinmesi ve kolaylaştırıcı işlemlerin yapılması merkezi yönetimlerin sorumluluk alanındadır. Bu doğrultuda mevcut yasalarda, planlarda değişiklikler ve/veya yeni yasal düzenlemeler, planlar devreye girmektedir (Balamir, 2007). Türkiye’de neoliberal politikalar çerçevesinde yürürlüğe konan planlama ile ilişkili yasalardaki değişiklik sayılarının 2000 yılı sonrasındaki artışını ortaya koyan Tablo 1’deki çarpıcı veriler sermayenin yöneldiği her yerde her şeyin imara açılacağı anlayışının yansımasıdır. Neoliberal devlet tarafından 1980’li yıllarda temelleri atılan ve ilgili yasal düzenlemelerle desteklenen kentlerdeki sınırsız büyüme arzusu 2000 yılı sonrasında

Tablo 1. Kentsel müdahale araçları olan kanunlardaki değişiklik sayıları (Nisan 2016 itibarıyla ilgili kanunlar incelenerek oluşturulmuştur. Tablo formatı gereği * işaretli kanun isimleri kısaltılarak kullanılmıştır)

Kanun adı	R. G. tarihi	2000 yılı öncesi	2000 yılı sonrası
2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu	16.03.1982	7	47
2985 sayılı Toplu Konut Kanunu	17.03.1984	6	44
3194 sayılı İmar Kanunu	09.05.1985	10	29
4046 sayılı Özelleştirme* Kanunu	27.11.1994	8	46
5366 sayılı Yenileme* Kanunu	05.07.2005	–	7
5393 sayılı Belediye Kanunu	13.07.2005	–	36
6306 sayılı Dönüşüm* Kanunu	31.05.2012	–	–

hem yasal düzenlemelerdeki hem de kentsel müdahalelerdeki artış doğrultusunda tüm hızıyla devam etmekte ve dolayısıyla kamu yararı tartışmalarını her zaman olduğundan daha önemli hale getirmektedir. Bu doğrultuda, makalede Türkiye planlama sistemini ilgilendiren yasal düzenlemeler ve bunlara bağlı olarak gerçekleştirilen kentsel müdahaleler 1980–2000 ve 2000 sonrası olmak üzere iki dönem kapsamında ele alınmaktadır. 1980'lerden itibaren İstanbul'da kamu yararına aykırılık sebebiyle dava konusu edilen ve/veya toplumsal muhalefete sahip olan uygulamalar incelenerek bir listesi hazırlanmıştır. Uygulamalar seçilirken kamuoyunda sıklıkla tartışılan ve basında geniş yer tutmuş örneklerle öncelik verilmiştir. Konu İstanbul olduğunda ve 1980'den bugüne bir süreç izlendiğinde bu uygulamaların sayısı burada ele alınanların çok üstündedir. Sayıları az da olsa büyük kamuoyu tepkisi ve/veya yargı kararları sebebiyle uygulamaya geçirilemeyen örnekler (Taşkışla'nın otel yapılması girişimi, Gezi Parkı'nda Topçu Kışlası'nın ihyası vb.) araştırmaya dahil edilmemiş, ancak henüz uygulamaya geçilmese de süreçleri devam eden ve halen gündemde yer alan (Galataport, Haliçport vb.) kıyı alanlarının özelleştirilmesini kapsayan projeler değerlendirmeye alınmıştır. Makalede ele alınan kentsel müdahaleler ve yasal dayanakları Tablo 2'de gösterilmektedir.

1980–2000

6 Kasım 1983'te darbe döneminin ardından gerçekleştirilen genel seçimler sonrasında kurulan ANAP Hükümeti Programı'nda, 1983 yılı Türkiye için bir kalkınma ve ilerleme hamlesinin başlangıcı olarak tanımlanmış ve 70'lerin sonunda yaşanan küresel petrol krizinin ülke ekonomisine olumsuz etkilerinden bahsedilerek, bu sıkıntılardan aşılması için 24 Ocak 1980'de ekonomik istikrar paketinin yürürlüğe konduğu belirtilmiştir. Üzerinde yıllarca çalışıldığı ifade edilen hükümet programında büyük önem ve ağırlık verilmesi gereken devletin temel meseleleri; 1. huzur ve güven, 2. orta direk, 3. işsizlik, 4. konut, 5. doğu ve güneydoğu, 6. bürokrasi olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, hukuki esasların ve idari yapının bu meselelerin çözümünü sağlayacak hale getirilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Mevcut idari yapı ve mevzuatın günün şartlarına uygun olmaması, eski, yavaş olması, karar almayı ve uygulamayı imkansız hale getirerek zaman kaybı ve israfa yol açması gibi olumsuzluklar dile getirilmiş bu doğrultuda, idari yapı ve hukuki esasların yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi 45. Hükümet döneminde yapılacaklar arasında sayılmıştır. Programda konut inşaatlarının arttırılmasının yanında devletin asli görevi sayılan kara, hava, deniz ulaştırması (karayolu, demiryolu, liman) gibi alt yapı yatırımlarının önemi sıklıkla tekrarlanmakta, söz konusu inşaat yatırımları hem işsizliğin azaltılmasının hem de ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel aracı olarak sunulmaktadır (Anavatan Partisi, 1983).

Darbe döneminde kabul edilen 16.03.1982 tarihli **2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu**, ülkenin küresel sermaye ile enteg-

Tablo 2. Dönemlere göre kentsel müdahalelerin yasal altyapıları. (Tablo formatı gereği * işaretli kanun isimleri kısaltılarak kullanılmıştır)

1980–2000	
Turizmi Teşvik Kanunu	
	Park Otel
	Süzer Plaza (Gökkafes)
	Swiss Otel
	Conrad Otel
	Tat Towers
	Ataköy Turizm Merkezi (Galleria AVM, otel ve yat limanı)
	BJK Plaza
İmar Kanunu (Mevzii planlar/plan değişiklikleri)	
	Akmerkez
	İkinci Köprü
	Tarlabası Bulvarı
	Koç Üniversitesi
Orman Kanunu değişikliği	
	Açarkent
2000 sonrası	
Turizmi Teşvik Kanunu	
	16:9
İmar Kanunu (Mevzii planlar/plan değişiklikleri)	
	Corner Otel
	Taksim Yayaştırma
	Üçüncü Köprü
	Üçüncü Havaalanı
	Kartal Kentsel Dönüşüm
Özelleştirme* Kanunu ve İmar Kanunu değişikliği	
	Zorlu Center
	Galataport
	Haydarpaşaport
	Haliçport
Toplu Konut Kanunu değişikliği	
	Torun Center (Ali Sami Yen Stadyumu)
	Quasar (Mecidiyeköy Likör Fabrikası)
Belediye Kanunu değişikliği	
	Ayazma Kentsel Dönüşüm
	Cendere Vadisi Kentsel Dönüşüm
Yenileme* Kanunu	
	Tarlabası
	Sulukule
	Cercle d'Orient-Grand Pera (Emek Sineması)
Dönüşüm* Kanunu	
	Fikirtepe Kentsel Dönüşüm
	Gaziosmanpaşa Kentsel Dönüşüm

rasyonunun sağlanması amacına ilişkin yürürlüğe konan, planlama alanını ilgilendiren ilk düzenlemelerden biri olarak kabul edilebilir. Bu yasa, bütüncül planlama ilkelerinin hiçe sayılarak parçacıl planların ve plan tadilatları ile uygulama yapılmasının önünü açan bir kanun olması dolayısıyla çokça eleştirilmiş (Ekinci, 1994; 1995, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2000, Madran, 2006, Ankara Barosu, 2009) ve yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kadar Turizmi Teşvik Kanunu'na dayanarak yapılan pek çok uygulama kamu yararına aykırılık teşkil etmesi sebebiyle dava konusu edilmiştir. 1990'ların ortalarına kadar geçen süreçte, Türkiye'nin birçok büyük kentinin yanı sıra İstanbul'da yoğunlukla kent merkezinde, Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli, Fatih ilçelerinde olmak üzere Boğaz kıyısı boyunca Sarıyer'e kadar uzanan sahil şeridinde ilan edilen turizm merkezleri ile mevcut plan kararları yok sayılarak kentsel müdahalelerde bulunulmuştur. İstanbul'da 1980'li yıllar ve 90'ların başlarında kamuoyunda yer bulan gökdelen tartışmaları da bu yasa ile gerçekleştirilen uygulamalar çerçevesinde sürdürülmüştür. Ekinci (1994) Turizm Teşvik Yasası ile İstanbul'da yürütülen uygulamaları şu şekilde açıklamaktadır: *"Ataköy sahillerindeki spekülatif yapılanmadan, Çamlıca Tepesi SİT alanlarındaki betonlaşmaya; tarihi saray bahçelerinin işgalinden Park Otel, Sultanahmet Cezaevi gibi kentsel cinayet örneklerine, Beşiktaş-Zincirlikuyu-Levent arasındaki 'turistik' iş merkezleri gökdelenlerden, Boğaziçi sırtlarındaki sözde geri görünüm bölgesinde yükselen otellere dek, İstanbul'a son yıllarda damgasını vuran hemen tüm yağma projeleri, bu yasanın ve yasanın dayandığı turizm politikası anlayışının armağanlarıdır"* (s.171). Bunların yanısıra, Swiss Otel, Süzer Plaza (Gökkafes), Conrad Otel, BJK Plaza, Tat Towers ve daha pek çokları gibi uygulamalar Turizmi Teşvik Yasası'nın sağladığı ayrıcalıklı imar koşulları ile gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda değinildiği gibi 1983 genel seçimlerinin ardından açıklanan hükümet programında "konut" ve "işsizlik" devletin en önemli sorunları arasında gösterilmektedir. İstihdam imkanlarını arttıracığı sebebiyle *"işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde altyapı projelerine ağırlık verilmesi ve yatırımların teşvik edilmesi ile işgücü ihtiyacının fazla olduğu konut inşaatı gibi alanların teşvik edilmesi"* (s.76) işsizlik problemine ilişkin sunulan çözüm önerileridir. Programda, Ekonomik Yapıyı Güçlendirme Programı kapsamında konut yapımını hızlandırmak amacıyla bütçe dışı kaynaklara dayalı 'Konut Fonu' kurulması alınacak tedbirler arasında yer almaktadır (Anavatan Partisi, 1983). 17.03.1984 tarihli **2985 sayılı Toplu Konut Kanunu**, ANAP iktidarı tarafından konut ihtiyacının karşılanması ve yürütülecek inşaat çalışmaları ile işsizliğin azaltılması amaçlarına yönelik olarak yürürlüğe konmuştur. 2000'li yıllara kadar kanunda belirlenen amaca uygun olarak toplu konut inşaatları gerçekleştiren TOKİ'nin yapısı 2000 yılı sonrasında kanunda yapılan değişik-

liklerle farklı bir boyuta taşınmış, planlamanın en etkin kurumlarından biri haline getirilmiştir. Buna ilişkin değerlendirmeler 2000 yılı sonrasında gerçekleştirilen yasal düzenlemeler kapsamında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Yine 1983 tarihli hükümet programında konut sorununa ilişkin getirilen çözümlere dönülecek olursa, *"imar planlarının tamamlanması, inşaat izninden iskana kadar gerekli ruhsatların verilmesi için gerekli sürelerin çok uzun olması"* konut üretiminin formaliteleri olarak değerlendirilmekte ve *"konut üretimini güçleştiren ve geciktiren formalitelerin basitleştirilmesi, imar planlarının süratle tamamlanması ve mahalli birimlerin yetkilerinin artırılmasıyla birlikte altyapı inşaat programının uygulanması, devletin konut arsası üretmesi veya bunun için gerekli desteği sağlaması"* önerileri dikkat çekmektedir (Anavatan Partisi, 1983, s.77). Bu kapsamda, 1980'li yıllarda yürürlüğe giren bir diğer yasal düzenleme olan 09.05.1985 tarihli ve **3194 sayılı İmar Kanunu**, *"yerel yönetimlere verilen yetki ve sorumlulukların sınırlarının belirsiz olması, birbirinden farklı kurumların yetki kullanımı, parçacıl planlamalar ve fiziksel alanda yaratılan mevzii planlar ile plan değişikliklerini destekleyen bir yapıya sahip olması"* dolayısıyla eleştirilere sebep olmuştur (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, s.10). 3194 sayılı Kanun'un ilk kabul edildiği halinde, 46. ve 47. Maddelerinde 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ile ilgili hükümler getirilmiştir. Buna göre, Boğaziçi Kanunu'nda büyükşehir belediyesinde olan imar ve yönetim yetkileri öngörünüm bölgelerinde büyükşehir belediyesi, gerigörünüm ve etkilenme bölgelerinde ise ilçe belediyelerine verilerek 'yetki bütünselliği' ortadan kaldırılmıştır.² 1980–2000 yılları arasında Akmerkez, İkinci Köprü, Tarlabası Bulvarı, Koç Üniversitesi gibi uygulamalar plan değişiklikleri ile gerçekleştirilen uygulamalara örnek gösterilebilir. Turizm merkezi ve bölgeleri, dönüşüm ve yenileme alanları gibi imar planlarının bütüncül kararlarının dışına çıkarılarak sınırları belirlenen yerlerde ve Özelleştirme, Toplu Konut Kanunu gibi özel kanunlarla uygulama konusu edilen yerlerde de mevzii planlar ve plan tadilatları ile uygulama yapılmaktadır. Bu çerçevede, kamu yararı açısından tartışmalı olan hemen her müdahalenin mevzii planlar ve plan değişiklikleri ile bütüncül plan kararlarının dışına çıkılarak uygulandığını söylemek yanlış olmaz.

1980'lerde inşaat uygulamalarının teşviki ve konut teşvikleri ile ilişkilendirebilecek şekilde, 1956 tarihli **6831 sayılı Orman Kanunu**'na 1987'de eklenen maddelerle ormanların yatırımcılara "tahsisi" başlatılmış ve orman alanlarında "her türlü inşaat için" %6 oranında imar hakkının önu açılmıştır (Ekinci, 1994). Beykoz'daki Saip Molla Özel Ormanı'nda 1988'de inşa edilmeye başlanan Acarkent lüks konut sitesine de bu değişiklikler sonucunda uygulama olanağı verilmiştir. 1986 yılında aynı kanunun 2. Maddesinde yapılan değişiklikle orman vasfını

² Ek olarak, Boğaziçi Kanunu ile imara kapatılan koruluk alanlar yapılaşmaya açılarak, 5000 m²'den büyük parseller için %6 yoğunlukta imar ve bu doğrultuda imar planı değişikliği yapma hakkı getirilmiştir. Söz konusu maddeler Anayasa Mahkemesi'nin 11.12.1986 tarihinde verdiği kararla iptal edilmesine karşın, İmar Kanunu'nun kabulünden yargı kararının Resmi Gazete'de yayımlandığı 18.04.1987 tarihine kadar geçen sürede dönemin yerel yöneticileri tarafından verilen imar ruhsatlarıyla, Boğaziçi lüks villa inşaatları ile %6'nın da üstünde bir yoğunlukla yapılaşmaya açılmıştır (Ekinci, 1994).

kaybetmiş alanların orman sınırları dışına çıkarılması hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte, 2B alanları olarak adlandırılan ve finansal kaynak olarak görülmeye başlanan bu alanların 2003 yılında kanuna eklenen ek fıkra ile satışı söz konusu olmuştur.

1980–2000 arası dönemde planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemelerden bir diğeri ise **4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun**'dur. 1983 yılından itibaren ülke politika gündeminde olan özelleştirme programı çerçevesinde çok sayıda kanun ve kanun hükmünde kararname ile uygulamalar yürütülmüştür. 27.11.1994 tarihinde onaylanan 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun ile de özelleştirme uygulamaları ile ilgili yasal düzenlemeler tek bir kanun altında toplanmıştır. Keleş (2000), 4046 sayılı yasa kapsamında “*altlarındaki kamu topraklarıyla birlikte özelleştirilen ekonomik kamu kuruluşlarının hem planlama hem de toplum yararı yönünden bir geriye gidişi simgelediğini*” (s.5) belirtmektedir. Kanun'un yürürlüğe girdiği 90'lı yıllarda özelleştirmeler yoğun olarak KİT'lerin özelleştirilmesi gibi ekonomik temelli uygulamalar biçiminde görülürken, 1999 yılında özelleştirmenin Anayasa'ya girmesi³ ile birlikte, 2000 sonrasındaki özelleştirme uygulamaları başka bir boyut kazanarak büyük ölçekli (mega) projelerle birlikte gündeme gelmeye başlamıştır.

Keleş'in (2000) de belirttiği gibi 1980'li yıllarda gerçekleştirilen söz konusu hukuki düzenlemelerle “*turizm merkez ve bölgelerinde ve ormanlık alanlarda toplum yararına tümüyle ters düşen uygulamalara olanak sağlanmış*” (s.11), hazine arazilerinin satışına ilişkin yasalarla özelleştirmenin ilk adımları atılmıştır. Bu çerçevede, 1980'lerden 2000'lere kadar geçen dönemde İstanbul'da kamu yararına aykırı olarak gerçekleştirilen uygulamalardan büyük çoğunluğunun yasal dayanağı Turizmi Teşvik Kanunu'nun yanısıra Orman Kanunu ve Boğaziçi Kanunu'nda yapılan değişiklikler ve İmar Kanunu kapsamında yapılan mevzii planlar/plan tadilatlarıdır. Bununla birlikte, Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun ile de kamu arazilerinin özelleştirilmesine olanak verilmiş, ancak bu Kanun'un yasal dayanağını oluşturduğu kentsel uygulamalar ilk olarak 2000 yılı sonrasında görülmeye başlamıştır.

2000 Sonrası

1983–1991 yılları arasında tek başına iktidar olan ANAP hükümetleri ve devamında on yıllık koalisyon hükümetleri döneminin ardından, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden bugüne Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin tek başına iktidarda olması ve bu dönemde planlama yasalarındaki düzenlemeler ve kentsel müdahalelerin sayısı ve niteliklerindeki artış, 2000 yılı sonrasının Türkiye için yeni bir kırılma noktası olarak değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Dönemin planlama politikaları kapsamında 58. Hükümet Programı ve devamı

niteliğinde benzer ifadeler içeren 59. Hükümet Programı incelendiğinde, “*kentli hakları ve kente karşı işlenen suçlar ile çevre hakkı konusunda halkın katılımı ve denetimi etkin bir biçimde sağlanacaktır*” yönünde beyanların yanı sıra ülkenin “*yapısal işsizlik*” sorunu ile karşı karşıya olduğu tespiti dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, Programda yer alan “*emek yoğun bir sektör olması ve beraberinde yüzü aşkın alt sektörleri harekete geçirmesi nedeniyle inşaat sektörünü canlandırıcı önlemler alınacaktır*” ifadesi, 1980'lerde olduğu gibi ekonomi politikalarının temelinde inşaat sektörünün canlandırılmasının yer aldığını göstermektedir. Geçmiş dönemlerde yürütülen ekonomi programlarının ve dolayısıyla özelleştirme uygulamalarının gerektiği şekilde yapılmaması eleştirilmekte, bu doğrultuda özelleştirme süreç ve uygulamalarını hızlandırmaya yönelik politikaların oluşturulacağı ve gerekli adımların atılacağı taahhüt edilmektedir. Programda yer alan bir diğer önemli konu da, “*İstanbul'un sahip olduğu turizm potansiyeli ile özel olarak ele alınacağı ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde bu potansiyelin harekete geçirilmesi için her türlü katkının sağlanacağı*” vurgulanmasıdır. Ayrıca, “*turizm yatırımlarının yabancı sermayenin cezbedilmesinde başvurulacak önemli araçlardan biri olarak değerlendirileceği ve yabancılara mülk satışına ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılacağı*” ifade edilmektedir (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002; 2003).

2000 yılı ile birlikte kentlerdeki deprem riski ve depreme dayanıksız bina stoğunun fazlalığı üzerine geliştirilen söylemler doğrultusunda kentsel dönüşüm politikalarının temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu söylemlerin ortaya çıkışında, 1999 yılında İstanbul'u da etkileyen büyük şiddetli bir depremin yaşanmasının etkisini yadsımamakla birlikte, ekonominin yoğunlukla konut ve altyapı inşaatları ile canlandırılması yönündeki politika tercihinin yattığını söylemek yanlış olmaz. Dinçer (2010) de, 2000 yılı sonrasında Türkiye'de kentsel uygulamalarla ilgili özel yasalar yürürlüğe konmasının tesadüf olmadığına ve bunun yeni ekonomik politikayla birebir bağlantılı altyapı oluşturma çabalarının bir sonucu olduğuna dikkat çekmektedir.

Bu dönemde kamu yararını ihlal eden kentsel müdahaleler incelendiğinde, 1980–2000 döneminde yürürlüğe konan yasal düzenlemelerle gerçekleştirilen uygulamalar, Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında 16:9 projesi, İmar Kanunu kapsamında Corner Otel, Taksim Yayalaştırma, Üçüncü Köprü, Üçüncü Havaalanı, Kartal Kentsel Dönüşüm Projesidir. Bunların yanısıra, 2000 yılından sonra 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun'da ve 3194 sayılı İmar Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu gibi planlama ile ilişkili kanunlarda yapılan değişikliklerle özellikle kıyı alanlarındaki kamu arazilerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. 2005 ve 2008 yıllarında İmar Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, özelleştirme kapsamına alınan arsa ve arazilerde, 3621 sayılı Kıyı Kanunu veya 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında kalan yerler dahil olmak

³ 1982 Anayasası'nın Devletleştirme başlığı Devletleştirme ve Özelleştirme olarak değiştirilmiş, 13.08.1999 tarihli 4446 sayılı Kanunun 1. Maddesi ile Anayasa'nın 47. Maddesine “Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir.” hükmü eklenmiştir.

üzere genel ve özel kanun hükümleri kapsamında yer alan tüm alanlarda, her tür ve ölçekte plan, imar planı ile değişiklik ve revizyonları yapma veya yaptırma yetkisi Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığına, onaylama yetkisi ise Özelleştirme Yüksek Kuruluna verilmiştir. Zorlu Center, Galataport, Haydarpaşaport, Haliçport bu değişiklikler sonrasında gündeme gelen büyük ölçekli proje örnekleridir.

2000 yılı sonrasında kentsel dönüşüm gündemi çerçevesinde planlama mevzuatını ilgilendiren önemli düzenlemelerden biri de 31.07.2003 tarihinde **2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu**'nda yapılan değişikliklerle Başbakanlığa bağlı Toplu Konut İdaresi'nin görev alanının genişletilmesidir. "Toplu konut üretmek" amacıyla kurulan ve kamu arazileri üzerinde tasarruf sahibi olan TOKİ, köyler, gecekondu alanları, tarihi ve yöresel mimariye sahip yerler, doğal afet meydana gelen bölgelerde ve yalnızca yurt içinde değil yurt dışında da "idareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapma veya yaptırma" yetkilerine sahip, planlama uygulamalarının en yetkili kurumlarından biri haline getirilmiştir. 2004 ve 2008 yıllarında yapılan değişikliklerle de TOKİ, gecekondu bölgelerinin tasfiyesine veya iyileştirilerek yeniden kazanımına yönelik olarak gecekondu dönüşüm projeleri ve depremle ilgili dönüşüm projeleri geliştirmekle yetkilendirilmiştir. Söz konusu alanlarda veya mülkiyeti kendisine ait yerlerde veya valiliklerce toplu konut iskan sahası olarak belirlenen yerlerde plan yapma, gerektiğinde (üç ay içinde yetkili idarece onaylanmadığı takdirde) onama yetkisi verilerek 2000 yılından sonra kentleşme politikalarının merkezinde yer alan kentsel dönüşümün ilk adımları atılmıştır. Yapılan değişikliklerle geniş yetkilere sahip olan TOKİ birçok kentte, özellikle özelleştirme (4046 sayılı Kanun), yenileme (5366 sayılı Kanun) ve dönüşüm/afet (6306 sayılı Kanun) gibi planlamayı işlevsizleştirerek, parsel/alan ölçeğinde uygulamaların önünü açan yasaların da yardımıyla, özel sektör ile işbirliği içinde çok sayıda lüks konut, ticaret (AVM) uygulamaları⁴ yapmaktadır. Toplu Konut Kanunu ile gerçekleştirilen uygulamalara İstanbul'dan örnekler; kamu arazisi olan Ali Sami Yen Stadı'nın özelleştirilmesi ile birlikte "hasılat paylaşımı modeli" yoluyla Torunlar GYO ile işbirliği içinde yürütülen Torun Center (rezidans, ofis, ticaret) ve bu araziye komşu olan Mecidiyeköy Likör Fabrikası arazisinde başlatılan Quasar (rezidans, ofis, ticaret) projeleridir.

TOKİ'ye verilen yetkilerin yanısıra kentsel dönüşüm gündemine uygun olarak, 07.12.2004 tarihli 5272 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi ile belediyelere kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" ilan etme

ve bu alanlarda proje uygulama yetkisi verilmiştir. Bu Kanun 13.07.2005 tarihi ve **5393 sayılı Belediye Kanunu**'nun kabulüyle yürürlükten kaldırılmıştır ve 5393 sayılı Kanun'da 2010 yılında yapılan değişikliklerle 73. Maddenin kapsamı genişletilmiştir. Buna göre, kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan edilebilecek alan, üzerinde yapı olan veya olmayan, imarlı veya imarsız tüm alanlar olarak belirlenmiş ve kamu mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerdeki ilan ve uygulama ile ilgili yetkiler Bakanlar Kurulu kararına bırakılmıştır. Büyükşehir belediyesi sınırlarındaki alanlardaki ilan yetkisi de büyükşehir belediye meclislerine verilmiştir. Yasal dayanağını Belediye Kanunu'nun 73. Maddesinden alan Ayazma ve Cendere Vadisi kentsel dönüşüm projeleri kamu yararı açısından tartışmalı olan uygulamaya örnekleridir.

2000 yılı sonrasında kabul edilen ve mevcut imar planı kararlarına aykırı olarak proje temelli yaklaşımın önünü açan bir diğer kanun olan 05.07.2005 tarihli **5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun** ile sit alanı ilan edilmiş tarihi alanlar Bakanlar Kurulu kararıyla yenileme alanı ilan edilmekte ve avan projelerle uygulama yapılmaktadır. Kanun aynı zamanda Tarlabası Kanunu olarak anılmakta ve Tarlabası, Sulukule ve Süleymaniye gibi tarihi miras ve sit alanlarında başlatılan uygulamalar İstanbul'un ilk örnekleri arasında yer almaktadır. Bunun yanısıra, Cercle d'Orient binasının ve Emek Sineması'nın içinde olduğu yapı adasının turizm, eğlence ve ofis kullanımlarına dönüştürülmesini öngören Grand Pera projesi de alanın 2006 yılında yenileme alanı ilan edilmesiyle birlikte tarihi mirasın ve kültürel kimliğin korunması konusunda kamu yararı ihlallerine sebep olacak şekilde uygulamaya geçirilmiştir. Aynı müdahale 1990'ların başında mülk sahibi Emekli Sandığı ve özel sektör arasında imzalanan yap-işlet-devret sözleşmesiyle gerçekleştirilmeye çalışılmış ancak dönemin siyasi yapısı ve koruma yasalarının imkan vermemesi sebebiyle yürütülemediği görülmüştür.

2000'li yılların başlarından itibaren gündemde yer bulan ve farklı yasal düzenlemelerle gerçekleştirilmeye çalışılan kentsel dönüşüm uygulamaları 31.05.2012 tarihli **6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun**'un kabul edilmesiyle birlikte yeni bir yasal statüye kavuşmuştur. Kanun kapsamında tanımlanan "riskli alanlar"da, 2011 yılında 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkilidir ve TOKİ de kentsel dönüşüm uygulamalarında yetkili kurumlar arasında tanımlanmaktadır. Bugün kentsel dönüşüm uygulamaları, riskli alan ilan edilen yerlerde büyük ölçekli projeler yoluyla olduğu kadar riskli bina ilanlarıyla da bina ya da yapı adası ölçeğinde devam etmektedir. İstanbul'da kentsel dönüşüm alanı

⁴ TOKİ'nin iştiraki Emlak Konut GYO. A.Ş. ile özel sektör işbirliğinde İstanbul'da gerçekleştirilen uygulama örnekleri: KentPlus, UpHillCourt, Ağaoğlu My World, My Towerland, Meridian Projesi, Küçükçekmece Göl Konutları vb., Kaynak: <http://www.toki.gov.tr/illere-gore-projeler>.

ilanı ile yürütülen uygulamaların başında büyüklükleri açısından Fikirtepe ve Gaziosmanpaşa kentsel dönüşüm projeleri gelmektedir. Fikirtepe’de uygulanan kentsel dönüşüm projesi ilk olarak 2010 yılında imar planlarında değişiklik yapılarak başlatılmış, ancak süreçte yaşanan tikanlıklar sonucunda 6306 sayılı Kanun’un kabulüyle birlikte kentsel dönüşüm alanı ilan edilerek çalışmalar yeniden başlatılmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın açıkladığı verilere göre 2016 yılı itibarıyla İstanbul’da 16 ilçede toplam 1106,25 ha riskli alan ilan edilerek kentsel dönüşümüne konu edilmiştir. Kanun kapsamında, 2013 yılı itibarıyla Avcılar, Küçükçekmece, Bakırköy, Esenyurt, Başakşehir, Esenler, Arnavutköy ve Eyüp ilçelerinde toplam 42 bin 300 hektarlık arazi de rezerv yapı alanı ilan edilerek yapılaşmaya açılmıştır (İnce, 2013).

Yasal düzenlemeler ve İstanbul’da gerçekleştirilen uygulamalar bir arada incelendiğinde, hem uygulamaların hem de yasal düzenlemelerin sayısı ve niteliği açısından 2000 yılında yaşanan kırılma daha net ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak, 1980–2000 ve 2000 yılı sonrasındaki uygulamalar yasal altyapıları bağlamında karşılaştırılacak olursa, 80’lerden 2000’lere kadar Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların yanında büyük oranda yerel yönetimlerce verilen imar ruhsatları ve İmar Kanunu’na dayanılarak yapılan mevzii planlar/plan değişiklikleri ile müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. 2000 yılı sonrasında ise Yenileme Kanunu, Belediye Kanunu 73. madde, Toplu Konut Kanunu’nda değişiklik ve Dönüşüm Kanunu gibi yasalarla mevcut imar planı kararlarından ayrı tutularak belirlenen ‘özel planlama-proje alanları’ ve Özelleştirme Kanunu ile getirilen yetkiler kapsamında, kamu arazilerinin satışı ile birlikte plan değişiklikleri yoluyla gerçekleştirilen büyük ölçekli müdahaleler görülmektedir.

2000 yılı sonrasında Özelleştirme (4046 sayılı) ve Toplu Konut (2985 sayılı) kanunlarında yapılan değişikliklerle Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve TOKİ’nin yetkileri arttırılmıştır. 2011 yılında yürürlüğe giren 644 Sayılı KHK ile kurulan ve planlamaya ilgili merkezi kurum ve kuruluşların başında yer alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na verilen planlama yetkileri ile birlikte, planlama alanı tarihinde hiç olmadığı düzeyde merkezileştirilmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, tüm üst ölçekli planların yapılıp/yaptırılıp onaylanmasının yanında, özel proje alanları, özel yapım gerektiren yapılaşmalar, mülkiyeti özel kişilere de ait olsa yeniden fonksiyon kazandırılacak ya da yatırım yapılacak alanlar, TOKİ uygulamaları gibi birçok yerel düzeyde planlanması gereken alanın her ölçekteki planının yapılıp/yaptırılması ile yetkilendirilmiştir (Ersoy, 2011). 2012 tarihli Dönüşüm Kanunu (6306 sayılı) ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ kentsel dönüşümün birincil ak-

törleri olarak görevlendirilmişlerdir. Söz konusu yasal araçlarla gerçekleştirilen büyük ölçekli kentsel müdahalelerden de görüleceği gibi 2000 yılı öncesinde büyük ölçüde yerel yönetimlerin inisiyatifinde bulunan planlama yetkileri 2000 yılı sonrasındaki düzenlemelerle ağırlıklı olarak merkezi yönetime aktarılmıştır.⁵ Hukuku zorlayan neoliberal kentsel müdahalelerde, yerel yönetimlerin kararları yerine üst düzey kararlar belirleyici olmaktadır (Balamir, 2007). Yasal düzenlemelerle meşrulaştırılan dönüşüm alanları, özelleştirme alanları ile bir yandan bütüncül planlamanın yerini parçalı planların (özel proje alanlarının) almaya başlamasıyla planlama işlevsizleştirilmekte diğer yandan planlama yetkilerinin merkezileştirilmesiyle yerel yönetimlerin planlama güçleri ve alanları kısıtlanmaktadır (Ersoy, 2011).

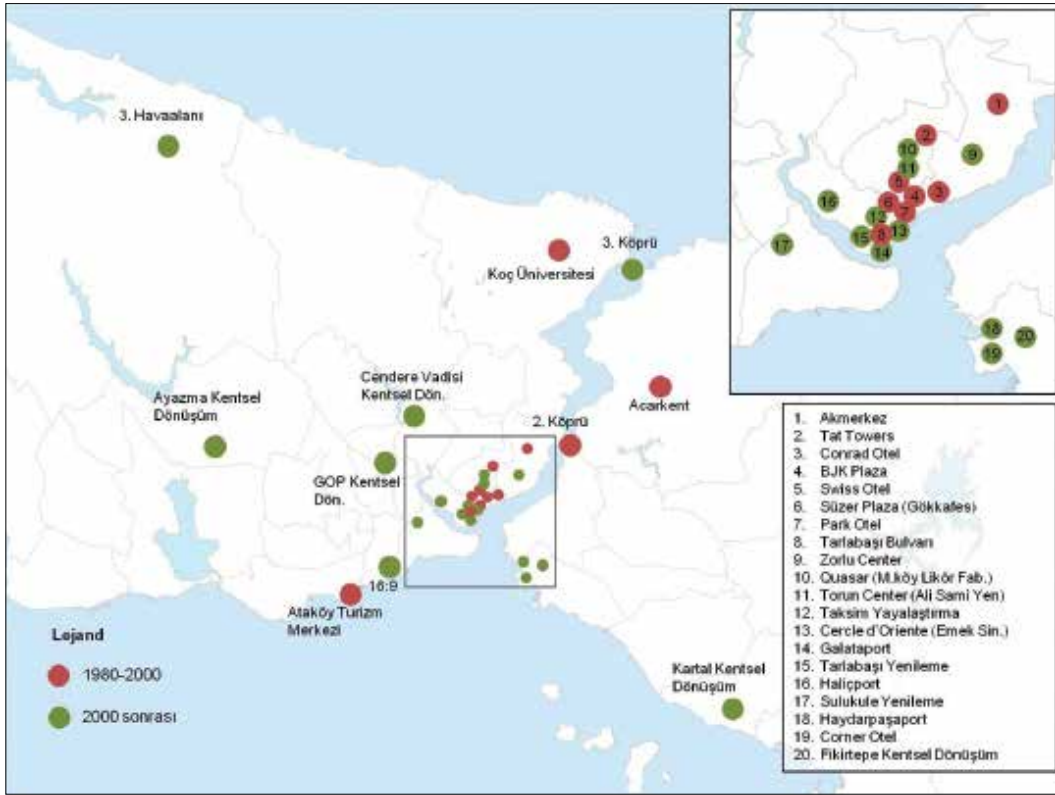
“Kamu Yararı” Aslında Kimin Yararı?

Neoliberal politikalar çerçevesinde 1980’lerden günümüze İstanbul’da uygulamaya geçirilen kentsel müdahalelerin sayıları ve alansal büyüklükleri giderek artış göstermekte, nitelikleri ve kente etkileri de farklılaşmaktadır. Toplumsal muhalefete sahip bu uygulamalar, geçmişte olduğu gibi bugün de kamu yararı açısından tartışmalara sebep olmaktadır. Kentsel müdahaleler üzerinden yürütülen tartışmalar farklı kamu yararı bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Buna göre, kentsel müdahalelerin gerçekleştiricisi konumundaki, piyasa güçleri ile birlikte hareket eden siyasi iktidarın kamu yararı bakışının sosyal devlet döneminde benimsenen “değişikliğe uğramış yararcılık” yaklaşımı olduğu söylenebilir, devletin yaptığı her eylemin kamu yararına olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, neoliberal politikalarla yönetilen bir devletin sosyal devlet olarak nitelenmesi tartışmalı bir konudur. Daha önceki bölümlerde değinilen ANAP (1983) ve AKP (2002, 2003) Hükümet Programları’ndan anlaşılacağı gibi ekonomik kalkınmanın sağlanması ve işsizliğin ortadan kaldırılmasının toplumun ortak-genel yararına yönelik hedefler olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra, özellikle 2000 yılı sonrasında kentsel müdahaleler yaşam kalitesinin arttırılması, güvenliğin sağlanması, deprem riskinin ortadan kaldırılması gibi söylemlerle savunulmaktadır.⁶ Burada sözü edilenlerin kamu yararına olmadığı söylenemez ancak günümüz koşullarında gerçekleştirilen uygulamaların toplumun genel yararının aksine belirli bir grubun çıkarlarına hizmet ettiği gerçeği de gözardı edilmemelidir. Kamu yararı tartışmalarının sebebi söylemler ve müdahalelerin sonuçları arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

Kentsel müdahalelere karşı gelişen toplumsal muhalefet tarafından bakıldığında ise tekçi/bölünmez/üniter kamu yararı yaklaşımının benimsendiği söylenebilir. Toplumun heterojen yapısı

⁵ Türkiye’de 1985’te planlama yetkisine sahip kurum/kuruluş sayısı 7 iken, 2011 tarihi itibarıyla yetki sahibi kurum/kuruluş sayısı 14’ü merkezi olmak üzere toplam 19’a yükselmiştir (Ersoy, 2011).

⁶ Bkz. 6306 sayılı (Dönüşüm) Kanun 7. Madde 11. Fıkra, 2634 sayılı (Turizmi Teşvik) Kanun 6. Madde, kentsel müdahalelerle ilgili şirketlerin, siyasi temsilcilerin açıklamaları, reklam metinleri (<http://www.milliyet.com.tr/istanbul-un-siluetindeki-kara/ekonomi/detay/1782292/default.htm>), <http://www.beyoglubuyukdonusum.com/tarlabaasi/detay/Genel-Bakis/30/35/0>).

Şekil 1. Kentsel müdahalelerin dönemlere göre mekansal dağılımı.

gereği ortaya çıkan eşitsizliklerin dengelenmesinden iktidar sorumludur, ancak neoliberal devlet anlayışı bu sorumluluğun yerine getirilmesini güçleştirmektedir. Bu çerçevede, kentsel müdahaleler üzerinden kamu yararının yokluğu, eksikliği ya da kamu yararına aykırılık tartışmaları yürütülmektedir. İktidarın müdahalelerine muhalefet edilerek “kamu yararının ne olmadığı” her yeni müdahalede ayrı ayrı ortaya konmaktadır. Özel çıkarlar ve onların toplamının ötesinde kolektif değerlerin varlığı kabul edilmesine rağmen kamu yararı kavramının içeriğinin oluşturulmasına ilişkin ortak bir çaba ortaya çıkarılamamaktadır.

1980'lerden itibaren kamu yararına aykırı oldukları gerekçeyle kamuoyunda tartışılan ve çoğunlukla dava konusu edilen uygulamalarda kullanım değerleri yerine değişim değerlerinin öne çıktığı görülmektedir. Keleş (2000)'in belirttiği gibi “*kamu yararına ters düşen uygulamaları önlemenin, çoğulcu parlamenter rejimlerde en etkili yöntemi, halkın kendi değerlerine sahip çıkacak bir bilinç düzeyine varmış olmasıdır*” (s. 11). Kentsel müdahaleler üzerinden toplu olarak yapılan bir değerlendirme ile kamu yararının ne olmadığına ortaya konması, kamu yararının farklı bakış açılarına göre planlama alanında bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasının önüne geçebilir. Bunun, halkın kendi kullanım değerlerinin korunması yönünde bir farkındalık düzeyine ulaşarak kendi müşterek değerlerini belirlemesi yönünde bir adım olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 1'de de görülebileceği gibi, dönemlere göre değerlendirildiğinde, 1980–2000 döneminde kentsel müdahaleler kent merkezi ilçeleri Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş'ta yoğunluk göstermektedir. Bu dönemde, Turizmi Teşvik Kanunu çerçevesinde, gökdelen ve siluet tartışmaları eşliğinde gerçekleştirilen ve gazetelerde “İstanbul, ‘Otel kent’ oluyor!” (Altıntaş, 1987), “Göklere tırmanış” (1993), “Gökdelen market” (Öğülmüş, 1986) “Gökdelenlerle İstan-York Olmaya Doğru” (Ekinci, 1992) manşetleri ile kamuoyuna duyurulan büyük otel projeleri ve turizmle birlikte iş merkezi fonksiyonu da taşıyan “plaza” uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu uygulama süreçleri incelendiğinde, hemen hepsinin 1983'ten 1991 genel seçimlerine kadar iktidarda olan dönemin merkezi hükümeti (Anavatan Partisi-ANAP) tarafından desteklediği ve dönemin ANAP'lı Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın kimi zaman “avan projelere” attığı imzalarla başlatıldığı görülmektedir. 1989 yılında yerel yönetimin Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'den Nurettin Sözen'e geçmesi ile birlikte, ANAP merkezi hükümeti tarafından turizm alanlarındaki imar yetkilerinin 3 yıl süre için Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na devredilmesi genelgesi yayınlanması da, temel ilkesi “kamu yararı” olan planlama alanındaki yetkilere sahip olma ayrıcalığının anlamı açısından önemli bir göstergedir. Bu işlem daha sonra SHP'li İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin açtığı dava sonucunda Danıştay kararı ile iptal edilmiştir. Uygulamaların bir başka özelliği hemen hemen hepsinin yabancı yatırımcılarla ortaklıklar yoluyla yürütülmesidir. Bu açıdan bakıldığında, ilk

dönem kapsamında ele alınan uygulamaların İstanbul'da ve hatta Türkiye'de küresel ekonomiye entegrasyonun ilk adımları ve kamu-özel ortaklıklarının erken örnekleri olduğu söylenebilir.

2000 yılı sonrasındaki kentsel müdahaleler ise Beyoğlu, Şişli ve Beşiktaş ile birlikte Kadıköy ve Fatih ilçelerinde de görülmekte ve yine kent merkezinde yoğunluk göstermektedir. Merkez dışında yürütülen büyük ölçekli ve geniş alanlara yayılan uygulamalar da dikkat çekmektedir. 2000 yılı öncesindeki uygulamalar çoğunlukla parsel ya da noktasal ölçekte gerçekleştirilmekte iken 2000 yılı sonrasında alansal ve daha büyük ölçekli dönüşümlerle kentsel mekana müdahale edilmektedir. Bu noktada diğer bir tespit de, 80–90'larda gündeme gelip gerçekleştirilemeyen ya da süreçlerin istenilen şekilde yürütülemediği uygulamaların (örn. Park Otel, Cercle d'Orient, 3. Köprü, Tarlabası, Taksim Meydanı'nın yayalaştırılması gibi) 2000 yılı sonrasında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin yanı sıra koşulların uygun hale gelmesi/getirilmesi ile yeniden gündeme alınıp, uygulama süreçlerinin tamamlanmasıdır.⁷ Kentsel müdahalelerin süreçleri incelendiğinde 2000 yılı sonrasında yürürlüğe konan yasal düzenlemelere bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamaların imar ve uygulama yetkilerinin merkezi yönetimde toplandığı görülmektedir (Erkut & Sezgin, 2014). Uygulamalarda büyükşehir ve ilçe belediyelerinin yanı sıra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı yetkili kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, 1980'lerden sonra bir kırılma noktası olarak kabul edilen 2000 yılı ve sonrasını, kentlere ekonomi politikaları perspektifiyle müdahale yaklaşımının 1980'lerde temelleri atılan biçiminden daha etkili, daha kapsamlı ve tahrip gücü daha yüksek şekilde yaşandığı ve geçmişin devamı niteliğinde bir süreç olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Yukarıda yasal çerçeveleri ve mekansal yansımaları açısından ele alınan kentsel müdahaleler kamu yararı açısından tartışmalara sebep olmuş, meslek odaları, mahalle dernekleri/sakinlerince şehircilik ilkeleri ve kamu yararına aykırı olmaları sebebiyle dava konusu edilmişlerdir. Kamu yararına uygun olmamaları yönünden ortak özelliğe sahip bu uygulamalar birbirlerinden farklı niteliklere sahiptir ve farklı açılardan kamu yararına aykırılık teşkil etmektedir. Ele alınan uygulamalar kamu yararını ihlal ettikleri konular bağlamında incelendiğinde aşağıdaki gibi dört başlıkta değerlendirilebilir:

1. Ayrıcalıklı imar hakları: Özel yasalara dayanan belirli bir alan tanımlanarak ya da parsel ölçüğünde mevzii planlar veya plan değişiklikleri yolu ile mevcut plan kararları dışına çıkılarak gerçekleştirilen bütünsel planlamaya ve planlamanın eşitlik ilkesine aykırı müdahaleler.
2. Kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi: Halkın kullanımına açık kıyı alanları ya da kamusal

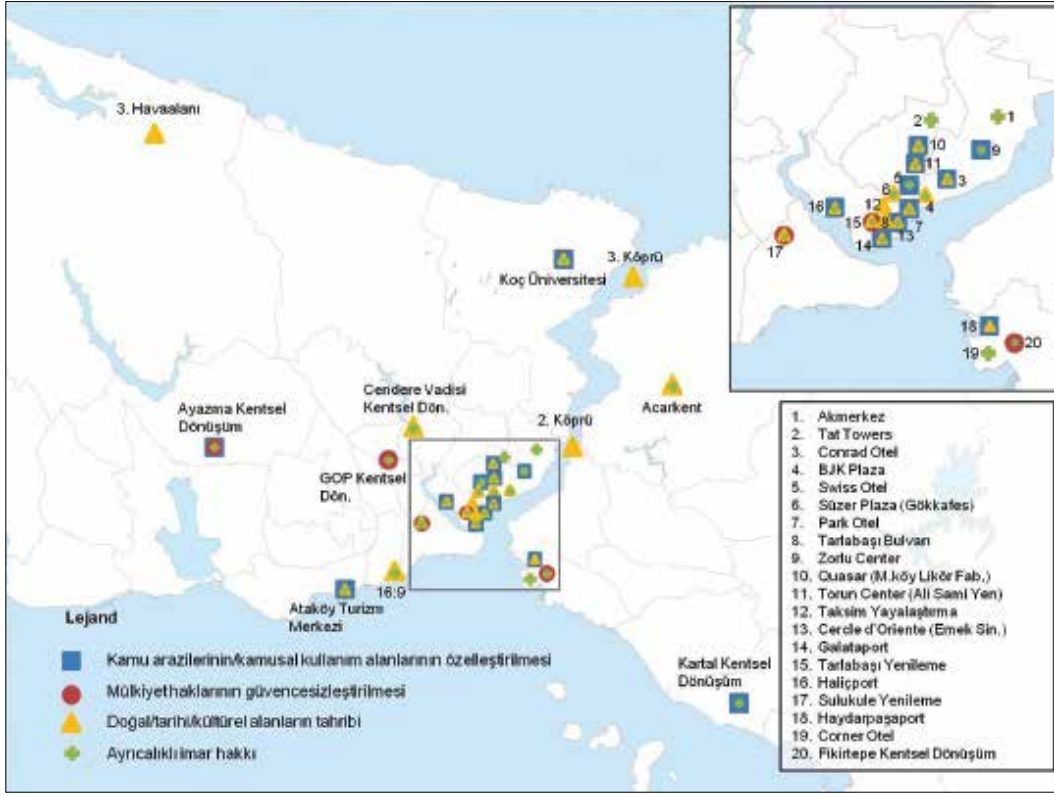
kullanım alanlarının halkın eşit ve özgür kullanımına kapatılarak özel sektör yatırımlarına açıldığı müdahaleler.

3. Mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesi: Anayasa ile güvence altında olan özel mülkiyet hakkının kamu yararı gerekçesi ile (acele) kamulaştırıldığı ve uygulamaları yürüten şirketler lehine yeniden özelleştirildiği, barınma ve konut hakkını ihlal eden müdahaleler.
4. Doğal/tarihi/kültürel alanların/varlıkların tahribi: Kentin doğal alanlarının, tarihi dokusunun ve kültürel kimliğinin yok edildiği, bu alanlarda geri dönülemez zararlara yol açan müdahaleler (Şekil 2).

Ele alınan uygulamalar kamu yararının ihlal edildiği konular çerçevesinde dönemlere göre değerlendirildiğinde; her iki dönemde de ayrıcalıklı imar hakları altyapı projelerinin dışındaki tüm uygulamalarda görülmektedir. 1980'lerden 1990'lı yılların ortalarına kadar kent gündeminde yer alan gökdelen tartışmalarının ana odağı olan kentsel müdahaleler silüete olumsuz etkileri, tarihi dokunun tahrip edilmesi, altyapıya getirecekleri yoğunluk ve ayrıcalıklı imar hakları bağlamında tartışılmıştır. 1980–2000 döneminin uygulama örnekleri üzerinden yürütülen bir diğer tartışma konusu da doğal alanların tahribi ve kamuya ait alanların özel sektör yatırımlarına açılmasıdır. Örneğin, 1980'lerdeki Park Otel uygulamasına konu olan iki parsel arasında kalan Ağa Çırağı Sokağı "satılarak" projeye katılmıştır. Sokağın 1 milyar liraya satılması ile ilgili iddialara Dalan'ın yanıtı: "Sokak satıldı ancak inşaat sahiplerinden de aynı boyutta bir alan inşaatın önünde belediyeye verildi. Orada elmaya armudu toplamaya hakları yoktur." (Gökdağ, 1991) olmuştur. Bugün ise 2013 yılında tamamlanarak Park Bosphorus Otel adıyla açılan işletmenin yetkisinde olan Ağa Çırağı Sokağı'nın girişinde güvenlik görevlileri beklemekte, sokak ihtiyaca göre açılıp kapatılmakta ve mahalle halkı tarafından kullanılmamaktadır, Dalan'ın ifadesinde yer alan "aynı boyutta alan"ın neresi olduğuna ilişkin bilgiye de araştırma kapsamında rastlanmamıştır.

Kentsel müdahalelerin ve yasal altyapılarını oluşturan düzenlemelerin nitelik ve niceliksel artışının yanı sıra 2000 yılı sonrasını önceki dönemden ayıran en çarpıcı fark, özellikle tarihi ve gecekondu alanlarında yürütülen kentsel dönüşüm uygulamaları bağlamında özel mülkiyet haklarının "acele kamulaştırma"ya konu edilip ayrıcalıklı özel sektör şirketlerine aktarılmasıdır. Bu müdahaleler kamu yararı tartışmalarına başka bir boyut getirmekte, toplumun en temel haklarından olan barınma hakkı yasalar aracılığıyla ihlal edilmektedir. 1980–2000 döneminde olduğu gibi bu dönemde de tarihi dokuyu, kültürel kimliği, doğal alanları hiçe sayan bir anlayışla yürütülen uygulamalar görülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle kıyı alanlarında yer alan geniş kamu arazilerinin özelleştirilmesi ile kıyıların herkesin eşit şekilde yararlanabileceği kamusal değer ve kullanım alanı olmaktan çıkmasına yol açacak olan müdahale süreçleri

⁷ Bu makale, doktora çalışması kapsamında yürütülmekte olan araştırmanın ilk bulgularından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Kentsel müdahalelere ilişkin süreçlerde kurumlar/aktörler arası ilişkiler ve uygulamaların yürütülmesi amacıyla oluşturulan koalisyonlar ve işbirlikleri müdahalelerin gerçekleştirilmesi açısından oldukça dikkat çekicidir ve bu yöndeki çalışmalar da eleştirel kentsel yazının geliştirilmesi anlamında büyük önem taşımaktadır. Tez kapsamında bu yöndeki çalışmalar sürdürülmektedir.

Şekil 2. Kamu yararını ihlallerinde farklılaşma.

de artarak devam etmektedir. 2000 yılı öncesinde kamu arazilerinin belirli sürelerle özel sektöre kiralanması kapsamında yap-işlet-devret sözleşmeleri ile özelleştirilen kamu arazileri Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesine yapılan Swiss Otel, Çırağan Sarayı'nın bahçesine inşa edilen Conrad Otel'in yanında Koç Üniversitesi için orman arazisinin tahsisi gibi uygulamalardır. 2000 yılı sonrasında ise kıyılardan yararlanma hakkının kamu yararına devlet güvencesine alındığı Anayasa'nın 43. Maddesi'ne rağmen, 1999 yılında Anayasa'ya giren özelleştirme kavramına dayanarak kıyı alanlarının ayrıcalıklı kesimler lehine özelleştirilmeleri kapsamında satış ihaleleri gerçekleştirilmekte ve Haliçport, Galataport, Haydarpaşaport gibi büyük ölçekli projeler gündeme gelmektedir.

Tarihi dokunun yok edildiği uygulamalardan olan Tarlabası Bulvarı'nın 1986–1989 yılları arasında açılması sırasında 167'si tescilli 370 binanın yıkımı konusunda Dalan'ın "Bazı kişiler 'tarihi evleri yıkıyorlar' diye yaygara koparıyorlar. Bizim kanaatimize göre Tarlabası'nda tarihi eser yok. Ne yaygara koparırlarsa koparsınlar, Tarlabası Caddesi'ndeki yıkımlara devam edeceğiz" (Tarlabası'nı yıkarım, 1987) söyleminin devamı olarak bugün Tarlabası Kentsel Yenileme Projesi kapsamında 210'u tescilli 278 bina yıkılmıştır. Tarlabası, kamu idarecileri tarafından iki müdahalede de çöküntü ve suç alanı olarak nitelendirilmiş, Beyoğlu'nun güzelleştirilmesi, sağlıklı ve güvenli hale getirilmesi uygulamaların gerekçeleri olarak savunulmuştur.

Tarlabası Bulvarı için yıkımların gerçekleştirildiği dönemde gündemde olan bir diğer proje Dolapdere-Piyalepaşa bölgesinin gökdelenler bölgesi yapılmasıdır. Bu proje geçmişte gerçekleştirilememiş ancak bugün bölge yasal altyapısı 6306 sayılı Kanunla hazırlanarak dönüşüm alanı ilan edilmiş ve Piyalepaşa Kentsel Dönüşüm Projesi adı altında yoğun bir yapılaşmaya açılmıştır. Benzer süreçler, 3. Köprü, 3. Havaalanı, Taksim Meydanı'nın yayalaştırılması gibi altyapı projelerinde de yaşanmıştır. Tüm bu kentsel müdahalelerin ekonomik kar elde etme amacı güden özel sektör ile kamu sektörünün işbirliğinde yürütülmesinin kamu yararının sağlanması amacı ile tezat oluşturduğu açıktır. Kamu yararını ihlal eden kentsel müdahalelerin süreçleri, belirlenen gündemi gerçekleştirmek amacıyla kurulan işbirlikleri/koalisyonlar ve aralarındaki ilişkiler ile kullanılan kaynaklar derinlemesine inceleme gerektiren konulardır. Makalenin devamı niteliğinde, burada ele alınan uygulama süreçlerinin bu ilişkiler bağlamında eleştirel perspektifle değerlendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

Sonuç

1980'lerden bu yana yürürlüğe konan neoliberal ekonomi programlarının Türkiye'de planlama alanına ve planlama ile ilişkili yasalara etkisi ve İstanbul'da gerçekleştirilen kentsel müdahalelerin kamu yararı çerçevesinde değerlendirilmesi Türkiye kentleşmesinin neoliberalleşme sürecini ortaya koymaktadır.

Söz konusu süreçte iktidarların sermaye ile ilişkileri, kamu yararı bakış açıları, hükümet programlarında tanımlanan Türkiye'nin temel meseleleri (ekonomik kalkınma, konut, işsizlik, bürokrasi, güvenlik vb.) 1980–2000 ve 2000 sonrası dönemlerde benzer özellikler göstermektedir. İstanbul özelinde bakıldığında, 1980–2000 döneminde kentsel müdahalelerin yasal altyapıları Turizmi Teşvik Kanunu ve mevzii planlar/plan değişiklikleri iken 2000 sonrası dönemde Belediye Kanunu, Toplu Konut Kanunu, Özelleştirme Kanunu ve İmar Kanunu'nda yapılan değişiklikler ve Yenileme Kanunu, Dönüşüm Kanunu gibi düzenlemelerle kentsel müdahalelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. 2000 sonrası dönem, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, TOKİ, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi merkezi yönetim kurumlarının planlama yetkilerinin arttırıldığı, 1980–2000 döneminde büyük ölçüde yerel yönetimlerin inisiyatifinde bulunan yetkilerin merkezleştirildiği bir dönemdir. Bu doğrultuda, gerek yasal düzenlemeler gerekse kentsel müdahalelerin ve bunların kent yaşamı ve topluma etkilerinin nitelik ve nicelik açısından daha yoğun yaşanması, kamu arazileri/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi uygulamaları, mülkiyet ve barınma hakkının yok sayılması gibi uygulamalar ve planlama yetkilerinin merkezleştirilmesi sebebiyle 2000 sonrası, 1980–2000 döneminden ayrıştırılabilir. 1980–2000 dönemi neoliberalleşmenin erken dönemi olarak ele alınabilir. 2000 sonrası dönem ise kamu yararının, gücü elinde tutanın 'tercihleri' doğrultusunda belirlendiği, kentsel müdahalelerin belirli bir kesimin yararına gerçekleştirildiği, yaşam ve barınma haklarının dikkate alınmadığı, kamunun ortak mülkiyetinde olan alanların her geçen gün özelleştirildiği bir dönemdir. Dolayısıyla planlamanın, kentlerin, eşit ve sosyal olarak adil bir yaşamın sağlanması açısından kamu yararının savunulması, bu doğrultuda halkın kendi ortak değerlerini oluşturması her zaman olduğundan daha önemlidir.

Kamu yararını ihlal eden İstanbul'daki kentsel müdahaleler bir bütün olarak incelendiğinde;

- Ayrıcalıklı imar haklarının,
- Kamu arazileri/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesinin,
- Mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesinin,
- Doğal/tarihi/kültürel alanların/varlıkların tahrip edilmesinin

kamu yararına olmadığı açıktır, bu maddeler kamu yararının 'kırmızı çizgileri' olarak görülebilir. Burada ele alınan örneklerin arttırılmasıyla kamu yararının ne olmadığına daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesi mümkündür. Ancak mevcut olumsuz müdahaleler üzerinden kamu yararının içeriğini belirleme yaklaşımının tepkisel bir nitelik taşıdığı göz önünde tutulmalıdır. Bu yaklaşım kentsel sorunlar kapsamında halkın farkındalık düzeyinin arttırılması ve kendi değerlerini koruyacak bir bilinç düzeyine ulaşması yolunda bir adım olabilir. Bireysel çıkarların ötesinde müşterek bir değerler bütünü oluşturulması açısından başlangıç niteliği taşıyabilir.

KAYNAKLAR

- Adalet ve Kalkınma Partisi, (2002). 58. Hükümet Programı. <https://www.akparti.org.tr/upload/documents/58inci-hukumet-programi.pdf>
- Adalet ve Kalkınma Partisi, (2003). 59. Hükümet Programı. <https://www.akparti.org.tr/upload/documents/59uncu-hukumet-programi.pdf>
- Aksoy, A. (2014). İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihanı. Ayfer Bartu Candan & Cenk Özbay (Der.), Yeni İstanbul Çalışmaları-Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar içinde (s. 26-46), İstanbul: Metis Yayınları.
- Alexander, E. R. (2002). The Public Interest in Planning: From Legitimation to Substantive Plan Evaluation, *Planning Theory*, Vol 1(3) p:226-249.
- Alkan, A. (2015). Türkiye'nin Yeni Metropolitan Rejimi: Otoriter Kentleşmenin "Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma" Formu. *Ayrıntı Dergi*. <http://ayrintidergi.com.tr/turkiyenin-yeni-metropolitan-rejimi-otoriter-yen-kentlesmenin-yerel-yonetimlerde-yeniden-yapilanma-formu/>
- Altıntaş, Ö. (1987, 30 Mart). İstanbul, 'Otel kent' oluyor!. *Hürriyet Gazetesi*, s.4.
- Anavatan Partisi, (1983). Anavatan Partisi Programı, 6 Kasım 1983 Seçim Beyannamesi, Hükümet Programı. Ankara: Tisa Matbaası. <https://goo.gl/19Rm83>
- Ankara Barosu, 2009. Kent ve Çevre Davalarında Kamu Yararı Kavramı ve Uygulanmayan Mahkeme Kararları. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Azrak, Ü. (2002). Kamu Yararı Kavramı ve Planlama, Ulusal Fiziki Planlama Semineri, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, s.57-62, 18-19 Ocak.
- Balamir, M. (2007). Küresel Gelişmeler, Neoliberal Politikalar, Risk Toplumu ve Planlama Alanı. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu, Planlama Meslek Alanı: Geçmişten Geleceğe Bildiri Kitabı içinde (s.167-194). Ankara.
- Belina, B. (2014). Transformations of The Urban: On Recent Articulations of Austerity Politics, Real Estate Markets and Protest Movements in Germany. Berlin and Istanbul Lecture Series, Workshop Theme: Restructuring of Urban Space in the Neoliberal Context, November 23rd, Technische Universitat Berlin-Center for Metropolitan Studies, Berlin.
- Bilsel, C. (2006). Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan, *Mimarlık*, 327.
- Brenner, N. & Theodore, N. (2002). Cities and the Geographies of "Actually Existing Neoliberalism". *Antipode*, 34 (3), 349-379. doi: 10.1111/1467-8330.00246
- Brenner, N., Marcuse, P. & Mayer, M. (2012). Cities for people, not for profit: an introduction. Neil Brenner, Peter Marcuse & Margit Mayer, (Ed.), *Cities for People, Not for Profit-Critical Urban Theory and the Right to the City* içinde (s.1-10). London/New York: Routledge.
- Campbell, H. & Marshall, R. (2002). Utilitarianism's Bad Breath? A Re-evaluation of the Public Interest Justification for Planning, *Planning Theory*, Vol 1(2), pp.163-187.
- Dinçer, İ. (2010). Türkiye'de 1980 Sonrası Yapısal Dönüşümün Mekansal İzlerine Bir Örnek: Yenileme Alanları. *Mimarlık*, 352. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=366&RecID=2323>
- Doğanay, Ü. (1974). Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları. *Mimarlık*, Sayı:7, s. 5-6.
- Ekinci, O. (1992, 14 Aralık). Gökdenenlerle İstan-York Olmaya Doğru. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.18.
- Ekinci, O. (1994). İstanbul'u Sarsan On Yıl (1983-1993). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Ekinci, O. (1995). Dünden Bugüne İstanbul Dosyaları. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Erkut, G. & Sezgin, E. Spatial and Strategic Planning in Turkey: Institutional Change and New Challenges. Mario Reimer, Panagiotis Getimis & Hans Heinrich Blotvogel (Ed.), *Spatial Planning Systems and Practices in Europe: A Comparative Perspective on Continuity and Changes* içinde (s. 236-254), New York: Routledge.
- Ersoy, M. (1995). Özelleştirme ve Planlama. *Planlama Dergisi*, 12, 48-52.
- Ersoy, M. (2011). Yerelden Ulusal'a Merkezileşerek Aynılanan Planlama Anlayışı. Ankara Üniversitesi SBF "21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek" Kullantay, 13-14 Mayıs, Ankara.
- Friedmann, J. (2008). The Uses of Planning Theory A Bibliographic Essay. *Journal of Planning Education and Research*, 28, s.247-257.
- Gökdağ, R. (1991, 5 Aralık). Ruhsatsız Otel Sokağı Yurttu. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.3.
- Göklere tırmanış. (1993, 5 Şubat). *Milliyet Gazetesi*, s.3.
- Görgülü, Z. & Görgülü, T. (2010). Türkiye'de Planlama ve Mimarlık Alanının Son 10 Yılı. *Mimarlık*, 352. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=366&RecID=2328>
- Harvey, D. (2006). Neoliberalizm ve Sınıf İktidarının Restorasyonu. Çev: Akın Sarı, *CONATUS Çeviri Dergisi*, Yıl 3, Sayı 6, s.73-91. <http://www.otonomyayincilik.com/dosyalar/CONATUS%206.pdf>
- Harvey, D. (2015). On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu. Esin Soğanlılar (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- He, S. & Wu, F. (2009). China's Emerging Neoliberal Urbanism: Perspectives from Urban Redevelopment. *Antipode*, 41 (2), 282-304. doi: 10.1111/j.1467-8330.2009.00673.x
- <http://www.beyoglubuyukdonusum.com/tarlabasi/detay/Genel-Bakis/30/35/0>
- İnce, E. (2013, 13 Mart). 42 bin hektarlık alanda kamulaştırma. www.radikal.com.tr
- İstanbul'un silüetindeki kara nokta artık yok. (2013, 25 Ekim). *Milliyet Gazetesi*. <http://www.milliyet.com.tr/istanbul-un-siluetindeki-kara/ekonomi/detay/1782292/default.htm>
- Karaca, S. & Kiper, N. (2011). Kentsel Mekanda Kamu Yararı Arayışı ve Kültürel Planlama, *Toplum ve Demokrasi*, Yıl 5, Sayı 11, Ocak-Haziran, s. 75-96.
- Keleş, R. (1975). Kentleşme ve Kamu Yararı. *Ekonomi-Hukuk Kongresi'ne Sunulan Tebliğler*, 28-29-30 Kasım 1975, s. 3-40, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Keleş, R. (2000). Kent ve Çevre Değerleri Bağlamında Kamu Yararı Kavramı, Melih Ersoy & H. Çağatay Keskinok (Der.), *Mekan Planlama ve Yargı Denetimi* içinde (s.1-14). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Keskinok, H. Ç. (2006). Kentleşme Siyasaları. İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Madrani, E. (2006). Kıyı Kanunu Değişiyor: "Koruma", "Kamu Yararı", "Meşruiyet" Kavramlarına Yeni Yorumlar, *Mimarlık*, 331. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=48&RecID=1185>
- Marcuse, P. (2012). Whose right(s) to what city?. Neil Brenner, Peter Marcuse & Margit Mayer, (Ed.), *Cities for People, Not for Profit-Critical Urban Theory and the Right to the City* içinde (s.24-41). London/New York: Routledge.
- Moroni, S. (2004). Towards a Reconstruction of the Public Interest Criterion, *Planning Theory*, Vol 3(2), pp.151-171.
- Öğülmüş, A. (1986, 6 Haziran). Gökdelen market. *Milliyet Gazetesi*, s.8.
- Öktem, B. (2011). İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 44, 23-40.
- Öztürk, F. (2013). Türkiye ekonomisinin kırılma noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları. <http://www.dunyabulteni.net/haber/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararları>
- Purcell, M. (2009). Resisting Neoliberalization: Communicative Planning or Counter-Hegemonic Movements?. *Planning Theory*, 8 (2),140-165. doi: 10.1177/1473095209102232
- Resmi G. Tarihi: 05.07.2005 Sayısı: 25866 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun
- Resmi G. Tarihi: 09.05.1985 Sayısı: 18749 3194 sayılı İmar Kanunu
- Resmi G. Tarihi: 13.07.2005 Sayısı: 25874 5393 sayılı Belediye Kanunu
- Resmi G. Tarihi: 16.03.1982 Sayısı: 17635 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu
- Resmi G. Tarihi: 17.03.1984 Sayısı: 18344 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu
- Resmi G. Tarihi: 27.11.1994 Sayısı: 22124 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun
- Resmi G. Tarihi: 31.05.2012 Sayısı: 28309 6306 sayılı Afet Riski Altındaki

- Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun
Şengül, H. T. (2002). Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Planlama Dergisi*, 2-3, 8-30.
- Şengül, H. T. (2004). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Kentsel Gelişme ve Yönetim Paradigmalarında Yaşanan Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme. *DPT Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt:2 içinde (s. 218-231). Ankara. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgeisel/keas-II.pdf>
- Şengül, H. T. (2007). Planlama Meslek Alanı ve Dönüşümü: Bir Çerçeve Önerisi. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokiyumu, *Planlama Meslek Alanı: Geçmişten Geleceğe Bildiri Kitabı* içinde (s. 105-127). Ankara.
- Şengül, H. T. (2009). Kentsel Çelişki ve Siyaset-Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ŞPO Meslekte Uzmanlık Ayrımı Komisyonu, (1995a). Şehir Planlama Mesleğinin Tanımı, Çalışma ve Yetki Alanları. *Planlama Dergisi*, 13, 50-53.
- ŞPO Özelleştirme ve Kamu Arazileri Komisyonu, (1995b). Kent Planlamasında Kamu Arazileri. *Planlama Dergisi*, 12, 44-47.
- Tarlabaşı'nı yıkarım. (1987, 23 Ocak). *Milliyet Gazetesi*, s.13.
- Taşan-Kok, T. (2011). Introduction: Contradictions of Neoliberal Urban Planning. Tuna Taşan-Kok & Guy Baeten (Ed.), *Contradictions of Neoliberal Planning Cities, Policies and Politics* içinde (s.1-20), London/ New York: Springer Science and Business Media.
- TC Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5825b76070d4a3.87534611
- TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, (2009). Mekansal Planlama Sistemi ve Kurumsal Yapılanma Komisyonu Raporu, Kentleşme Şurası, Ankara.
- TC Kalkınma Bakanlığı, (2015). Uluslar arası Ekonomik Göstergeler 2014. <http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/78/International%20Economic%20Indicators%202014.pdf>
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, (1996a). İstanbul Raporları (I)-Şubat 1994-Mart 1996. Mimarlar'a Mektup, 33. Dönem Çalışma Raporu Eki, İstanbul.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, (1996b). İstanbul Raporları (II)-Şubat 1994-Mart 1996. Mimarlar'a Mektup, 33. Dönem Çalışma Raporu Eki, İstanbul.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, (2000). Tarihi ve Doğal Çevrenin Korunması Davalarında Birlikçi Raporları, Gökkafe-Park Otel-Taşkışla. İstanbul: Özdil Basımevi.
- Wainwright, O. (2014, 17 Eylül). The truth about property developers: how they are exploiting planning authorities and ruining our cities. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/cities/2014/sep/17/truth-property-developers-builders-exploit-planning-cities>
- Yalçınan, M.C., Çalışkan, Ç.O, Çılgin, K. ve Dündar, U. (2014). İstanbul Dönüşüm Coğrafyası. Ayfer Bartu Candan & Cenk Özbay (Der.), *Yeni İstanbul Çalışmaları-Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* içinde (s. 47-70), İstanbul: Metis Yayınları.